

YKSILÖKÄSITYKSESTÄ JA SEN MERKITYKSESTÄ SOSIAALI- TYÖSSÄ

MIIKA KARJALAINEN

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Sosiaalityön pro gradu -tutkielma

STYS3C Tutkielmaseminaari

Syyskuu 2018

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

KARJALAINEN MIIKA: Yksilökäsityksestä ja sen merkityksestä sosiaalityössä.

Pro gradu -tutkielma, 46 sivua

Sosiaalityö

Ohjaaja: Hannele Forsberg

Syyskuu 2018

Tarkastelen tutkielmassani yksilökäsitystä ja sen merkitystä sosiaalityössä. Tutkielmani lähtökohtana on, että sosiaalityöntekijän käsitys yksilöstä vaikuttaa oleellisesti siihen, miten hän kohtaa asiakkaansa. Yksilö ymmärretään kokemuksiensa kautta rakentuneena. Tutkielmani tarkastelee konstruktionistisen yksilön ideaa ja sen merkitystä sosiaalityön tekemiselle.

Tutkimusmenetelmänäni toimii laadullinen kirjallisuuskatsaus tai tarkemmin narratiivinen kirjallisuuskatsaus. Tutkielma on teoreettinen ja sen aineistona käytetään aiempaa tutkimuskirjallisuutta. Yksilöä käsitellään historiallisesta näkökulmasta aina antiikin ajasta nykypäivään. Historian avulla konstruktionistisesta yksilökäsityksestä pyritään rakentamaan mahdollisimman laaja ja kattava kuva.

Yksilön käsittelemisen jälkeen siirrytään tarkastelemaan sosiaalityötä. Tutkielmassani määrittelen sosiaalityön ennen kaikkea vuorovaikutustyönä, jossa oleelliseksi nousee toisen tarinan ymmärtäminen. Konstruktionistinen yksilökäsitys toimii oleellisena teoreettisena osana näin ymmärretyn sosiaalityön tekemisessä.

Konstruktionistinen yksilökäsitys tuo mukanaan teoreettisia sitoumuksia, joita tässä tutkielmassa käsitellään. Yhdeksi suurimmista teemoista nousee se, ettei yksilöllä nähdä olevan toimijuutta. Tällöin sosiaalityössä ikuisuuskysymyksenä nähty raja tuen ja kontrollin välillä asettuu haasteelliseksi.

Tutkielmassani oleelliseksi asiaksi nousee yksilön tarinan ymmärtäminen. Ymmärtämisellä tarkoitetaan sen näkemistä, miksi asiat ovat menneet niin kuin ovat. Tätä kautta myös yksilön muutos on mahdollista. Asiakkaan tarinan ymmärtämisessä ei ole tilaa moralisoinnille ja tuominnalle.

Avainsanat: yksilö, sosiaalinen konstruktionismi, toimijuus, sosiaalityö

University of Tampere

School of Social Sciences and Humanities

KARJALAINEN MIIKA: Theory of the self and its meaning in social work.

Master's Thesis, 46 pages

Social Work

Supervisor: Hannele Forsberg

September 2018

This study is about the self and its meaning in social work. The basis of the study is that the social worker's concept of the self is closely linked to the way how the worker sees his/her client. The self is seen as constructed through experiences. This study views the idea of the constructed self and its meaning to social work.

The research method of this study is a qualitative literature review or more specifically a narrative literature review. The study is theoretical and uses previous research as its material. The self is analyzed through a historical point of view starting all the way from the Antique and arriving to the discussions of the present day. The historical point of view is used so that the theory of the constructionist self is thorough and extensive.

After investigating the self, the study moves on to social work. In this study social work is understood as an interaction work in which one of the most important things is the understanding of the client's story. The constructionist self is a key theoretical part in the understanding of this kind of social work.

The constructed self comes with some theoretical commitments that are investigated in this study. One of the biggest themes is that the self is understood without any agency. This creates a challenge in social work where the line between support and control is seen as an eternal question.

The understanding of the self's story is central in this study. Understanding means that the social worker can grasp why things have gone the way they have. Through this the change of self becomes possible. There is no room for moralizing or condemning acts in the understanding of the client's story.

Keywords: self, social constructionism, agency, social work

Active, successful natures act, not according to the dictum “know thyself”, but as if there hovered before them the commandment: will a self and thou shalt become a self.

Friedrich Nietzsche (1979, 232)

Sisällys

1	JOHDANTO	1
2	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	3
2.1	Lähtökohdat ja tutkimusmenetelmä	3
2.2	Käsitteistä ja tyylistä	5
3	YKSILÖ.....	8
3.1	Antiikki	9
3.2	Yksilön tuleminen.....	12
3.3	Varhaiset empiristit	14
3.4	Modernit ajattelijat.....	17
3.5	Postmoderni yksilökäsitys.....	22
3.6	Totuus yksilöstä	23
4	MERKITYKSIÄ SOSIAALITYÖLLE.....	25
4.1	Mitä sosiaalityö on?	25
4.2	Näkemykset asiakkaista	26
4.3	Oma syy?	28
4.4	Yksilön kohtaaminen.....	30
4.5	Yksilön muuttamisen eettinen perusta	33
4.6	Kontrollia vai tukea?	35
5	Kohti ymmärtävää sosiaalityötä.....	39
6	LÄHDELUETTELO.....	41

1 JOHDANTO

Kun aloitin sosiaalityön opinnot vuonna 2013, olin täysin tietämätön siitä rikkaasta ajatusten ja tekstien maailmasta, joka minulle avautuisi opintojeni aikana. Koulunkäynti ei ollut kiinnostanut oikeastaan koskaan, eikä tarkoituksenani ollut päätyä yliopistoon opiskelemaan. Sosiaalityöntekijän työ kuitenkin kiinnosti minua ja silloin hämmästykseni huomasi, että pätevyys vaatii yliopistokoulutuksen. Onneksi näin oli.

Tietämättömänä nuorena sain ensimmäisenä opiskeluvuoteni kuulla kaikesta siitä, minkä olin onnistunut aikaisemmin sivuuttamaan. Ilmastonmuutos on todellista ja maailma on täynnä konflikteja. Suuret ajattelijat teoretisoivat yhteiskunnan lainalaisuuksista ja hyvästä elämästä. En tiedä kuinka monelle opiskelijalle näin on käynyt, mutta minä ainakin päädyin kyseenalaistamaan omaa elämäni ja sen tarkoitusta. Tästä alkoi totuuksien etsiminen.

Onneksi totuuksia ei tarvinnut etsiä kauaa. Se oli tekemässä minusta hyvää vauhtia katkeraa ihmistä. Samaan aikaan yrität naiivisti miettiä, miksi kaikki eivät voisi olla hyviä toisilleen ja keräät vihaa kaikkia niitä kohtaan, jotka kohtelevat toisiaan huonosti. Et näe itseäsi ja omia lähtökohtiasi pidemmälle. Piirtelet mielessäsi kuvia paremmasta maailmasta ja siitä miten yksinkertaista sen saavuttaminen on, kunhan kaikki tietävät samat totuudet.

”Tuokin nuori oli niin fiksu ja iloinen ja silti hän käyttää huumeita ja pilaa samalla oman ja muiden elämän.” Kuulostaako tutulta? Tähän sävyyn ainakin Aamulehti (2017) kirjoittaa päihteidenkäyttäjistä. Kun nuoruuden kaveripiirissäni alkoi kannabiksen ja muiden laittomien päihteiden käyttö, mietin kavereistani aivan samaa kuin Aamulehden artikkelissa esiintyvä isä pojastaan.

Nykypäivän yhteiskunnallinen (arki)ajattelu on täynnä vastaavanlaisia psykologisia ja moraalisia päätelmiä. Asioiden nähdään olevan suurimmaksi osaksi yksilöiden vastuulla ja yksilöstä riippuvaisia. Tutkielmani tavoitteena on purkaa tämänkaltaista ajattelua kyseenalaistamalla koko yksilön olemassaolo jonakin itsenäisenä ja omalla tahdolla varustettuna oliona.

Opiskelujeni aikana suurimman vaikutuksen minuun on tehnyt se ajatusten joukko, joka on sosiaalitieteiden ja psykologian alalla vakiintunut käsitteenä sosiaalinen konstruktio-
nismi. Sosiaalinen konstruktio-
nismi voidaan ymmärtää tietoteoreettisena suuntauk-
sena, jossa tärkeää on ymmärtää tiedon ja todellisuuden sosiaalinen rakentuminen (ks.
Burr 2003, 1–27). Sen lisäksi sosiaalisen konstruktio-
nismen tärkeimpinä oletuksina voi-
daan pitää kriittisyyttä itsestäänselvyyksiä kohtaan, tiedon historiallista ja kulttuurista
spesifisyyttä sekä tiedon ja sosiaalisen toiminnan toisiinsa kietoutuneisuutta (Gergen
1985).

Tämän tutkielman tarkoituksena ei ole kuitenkaan esitellä sosiaalista konstruktio-
nismia, vaan keskittyä sellaisen yksilökäsityksen erittelyyn, jonka mukaan ihmisen minä raken-
tuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tämänkaltaisella ajattelulla on puolestapuhujia
kautta ihmisen älyllisen historian aina antiikin ajoista lähtien. Tutkielmani tavoitteena
on ensinnäkin paikantaa ja kuvastaa tätä ajatteluperinnettä. Syynä tähän on se, että ha-
luan rakentaa mahdollisimman perustellun kuvan käsillä olevasta yksilökäsityksestä.

Toinen tämän tutkielman tavoitteista liittyy ihmisten väliseen kohtaamiseen ja on täten
erityisen tärkeää sosiaalityölle. Sosiaalityöntekijä kohtaa työssään ihmisiä, jotka voivat
olla jatkuvan moraalisen arvostelun kohteina. Väitän, että se mitä ajattelemme asiak-
kaistamme vaikuttaa suurelta osaltaan siihen, miten heitä kohtaamme. Jorma Niemelä
(1999, 80) kuvastaa hyvin sitä lähtökohtaa, josta tutkimukseni kumpuaa:

Ihmiskäsityksellä ja ihmiskuvalla voi olla ratkaiseva merkitys käytännön hoitotyö-
hön. Sama ongelma voidaan tulkita rikollisuutena, elimellisenä sairautena, psyyk-
kisenä häiriönä, uskonnollisena ongelmana tai kaikkina niinä yhtä aikaa. Käytän-
nön työ voi muotoutua näin rangaistukseksi, lääkehoidoksi, terapiaksi, sielunhoi-
doksi tai kaikiksi niistä yhtä aikaa.

Tavoitteenani on osoittaa, miten jo pelkkä yksilökäsitys kaikista abstraktimmalla tasol-
laan vaikuttaa siihen, miten kohtaamme muita ihmisiä. Ei siis riitä, että tarkastelisin esi-
merkiksi sosiaalityöntekijöiden käsityksiä huumeiden käyttäjistä tai köyhyyden syistä ja
liittäisin nämä käsitykset osaksi sitä taustaa, miten työntekijä kohtaa asiakkaansa. Ha-
luan tarkastella sitä, miten pelkkä ajatus sosiaalisesti rakennetusta ihmisestä voi olla
osaltaan luomassa sellaista kohtaamisen kehikkoa, jossa oleellista on kuunnella ja ym-
märtää toisen tarina hänen omista lähtökohdistaan käsin.

2 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

2.1 Lähtökohdat ja tutkimusmenetelmä

Tutkimukseni rakentuu vahvasta teoreettisesta lähtökohdasta. Usein sosiaalityön tutkimusta tehtäessä mielenkiintona on jokin käytännön ongelma, jota lähdetään työstämään. Tässä tutkimuksessa mielenkiintonani on lähteä liikkeelle teoriasta ja pohtia sen soveltuvuutta ja vaikutusta käytäntöön. Tutkimusaiheeni ei kuitenkaan nouse puhtaasta kiinnostuksesta teoriaa kohtaan, vaan tutkimukseni taustalla vallitsevat kokemukseni käytännön sosiaalityöstä. Huonot kokemukset käytännön työstä ovat vain vahvistaneet teoreettista orientaatiotani ja pakottaneet rakentamaan yhä perustellumpaa teoriaa.

Kandidaatin vaiheen käytännön opetus lastensuojelussa oli opintojeni kannalta kenties merkittävin näistä. Harjoittelun alusta asti huomasin, että sosiaalityön tutkimuksen ja käytännön välillä näyttäisi olevan suuri etäisyys. Ammattilaiset käyttävät työssään suhteellisen suurta harkintavaltaa. Michael Lipsky (1980) näkeekin sosiaalityöntekijät ja muut virkamiehet katutason byrokraatteina, jotka soveltavat yleisiä linjauksia (opinnot, politiikka, lait jne.) omaa harkintavaltaansa käyttäen. Se on välttämätöntä ja hyvä niin, mutta se mahdollistaa myös mitä erilaisimman sosiaalityön tekemisen. Kokemukseni lastensuojelusta olivat lähinnä negatiivisia ja työ tuntui asiakkaita kontrolloivalta ja moralisoivalta. On selvää, että nämä kokemukset ovat olleet suuressa roolissa tämän tutkielman syntymisessä.

Sosiaalityön tekemisen moninaisuus ei ole välttämättä seurausta pelkästään katutason byrokratiasta ja työntekijän omasta persoonallisesta tavasta tehdä sosiaalityötä. Sosiaalityön moninaisuus on mielestäni nähtävissä myös sosiaalityön opetuksessa. Sosiaalityöllä ei ole omaa yhteisesti jaettua teoriaa esimerkiksi yksilöstä, vaikka sosiaalityössä lähtökohtana onkin yksilön näkeminen osana sosiaalista ympäristöään. Sosiaalityö on kameleontti, joka hyväksyy mitä erilaisimpia teoreettisia lähtökohtia.

Tutkielmani yhtenä tarkoituksena on tuoda keskusteluun olennaisimpia kysymyksiä ihmisenä olemisesta. Sosiaalityön tutkimuksen pitää ehdottomasti pystyä käsittelemään myös filosofisempia kysymyksiä ja ymmärtää niiden merkitys ihmisten välisille kohtaamisille. Pelkkiin arvoihin nojaaminen ei riitä, sillä niiden taustalla vallitsevat ”totuudet”

jäävät muuten helposti käsittelemättä. Muutenkin sama teko voidaan määritellä eettisesti kyseenalaiseksi tai perustelluksi (Juhila 2009, 309). Arvot eivät ole totuuksia, vaan ne pikemminkin heijastelevat niitä.

Tutkimustehtävänäni on tarkastella monipuolisesti sellaista yksilökäsitystä, joka näkee yksilön sosiaalisesti rakentuneena. Lähdän liikkeelle esittämällä tämänkaltaisen ajattelun historiaa aina antiikin ajoista lähtien. Innoitukseni yksilökäsityksen historialliseen tarkasteluun olen saanut Friedrich Nietzschen ja Michel Foucault'n genealogian käsitteestä, jossa käsitteiden totuus tai paremminkin totuudettomuus paljastuu paikantamalla niiden historia (ks. Foucault 1972; Nietzsche 2008). Esittämäni yksilökäsityksen historia on kuitenkin pikemminkin valikoiden ja tiivistäen tehty yleiskatsaus, eikä genealoginen tutkielma. Tarkoitukseni on tuoda kiinnostukseni kohteena olevan yksilökäsityksen rikas historia esiin.

Tämän jälkeen tarkastelen paikannetun yksilökäsityksen merkitystä sosiaalityölle. Pyrin tekemään näkyväksi "konstruktionistisen" yksilökäsityksen merkitystä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan väliselle suhteelle. Konstruktionistinen yksilömme näyttäisi olevan vailla toimijuutta ja se asettaa pohdintoja varsinkin sosiaalityössä "ikuisuuskysymyksenä" (ks. esim. Jokinen 2008) nähdylle kontrollin ja tuen väliselle jännitteelle.

Sosiaalityön kattava käsitteellistäminen on haastavaa. Tässä tutkielmassa käytetään hyödyksi suomalaisen sosiaalityön yleisteoksia ja seurataan niiden ymmärrystä sosiaalityöstä. Sosiaalityö nähdään moninaisena ja sen ulottuvuuksia voivat olla esimerkiksi kontrolli, kumppanuus ja huolenpito (Juhila 2012). Pyrin kuitenkin tutkielmassani rakentamaan uudenlaista käsitystä sosiaalityöstä. Näen sosiaalityön ennen kaikkea vuorovaikutustyönä, jossa oleelliseksi nousee toisen tarinan ymmärtäminen. Tähän tarvitsemme konstruktionistista yksilöämme, jonka avulla kirjoitamme sosiaalityön peruslähtökohtia uusiksi.

Tutkimusmenetelmänäni toimii laadullinen kirjallisuuskatsaus eli review -tutkimus. Kirjallisuuskatsaus on nimensäkin mukaisesti tutkimusmenetelmä, jossa korostuu jo olemassa olevan kirjallisuuden arviointi ja synteettinen yhdistäminen (Fink 2005, 3). Synteettisessä tutkimuksessa olennaista on se, että tutkimus soveltaa aineistonaan muita tutkimuksia, eikä sillä ole omaa niin sanottua ensikäden empiiristä aineistoa. Review-

tutkimus rakentuu siis jo aiemmin julkaistujen tutkimusten analysointiin ja analysoinnin pohjalta tehtyyn synteesiin eli tietomassan yhdistämiseen. (Kallio 2006, 21.)

Tutkielmani on mahdollista jaotella myös tarkemmin narratiiviseksi kirjallisuuskatsaukseksi. Narratiivisen kirjallisuuskatsauksen avulla pyritään rakentamaan laajaa kuvaa käsiteltävästä aiheesta sekä sen historiasta (Salminen 2011, 7). Narratiiviselle katsaukselle ei tarvitse asettaa niin tiukkoja systemaattisuuden kriteereitä, vaan oleellista on tarinan rakentaminen erilaisen tiedon yhdistämisen avulla. Tutkielmassani ei ole haettu tietoa hakulausekkeita tarkasti rajaten, vaan tutkija on pikemminkin seilaillut erilaisten teosten parissa. Välillä katse on tähyillyt eri maisemissa, kunnes on taas ollut aika palata takaisin reitille monta kokemusta rikkaampana.

Vaikka narratiivisessa kirjallisuuskatsauksessa ei aseteta yhtä tarkkoja vaatimuksia tiedon systemaattisuudelle, haluan kuitenkin vielä muistuttaa lukijaa tämän tutkielman lähtökohdista. Totuuksiin, jopa niihin suurimpiin, suhtaudutaan erityisellä varauksella ja ideoilla nähdään olevan oma erityinen historiansa. Ulrich Beck (1990, 174) onkin kirjoittanut ajatuksen (yhteiskunta)tieteen kontekstisidonnaisesta luonteesta toteamalla, että ”Toinen tietokone, toinen tutkimuslaitos, toinen toimeksiantaja ja tuloksena on toinen ’todellisuus’.”

Hyödyntämäni tutkimusmenetelmän punaisena lankana on siis rakentaa teksti, joka tukee mahdollisimman vakuuttavasti sitä aihetta, joka on tämän tutkielman kiinnostuksen kohteena. Tarkoitukseni ei ole kuitenkaan esittää, että tutkimukseni olisi vain yksi mahdollinen totuus muiden joukossa. Aikomukseni on esittää kaikista todennäköisin totuus yksilön olemuksesta, mutta suhteeni todellisuuteen on kuitenkin paljon monimutkaisempi, kuten lukija tulee myös seuraavissa luvuissa huomaamaan.

2.2 Käsitteistä ja tyylistä

Tutkielmani tekemisessä alusta asti haastavaksi on noussut käyttämäni käsitteet yksilöstä. Yksilön historiaa kirjoittaessani tärkeimpinä suunnannäyttäjinä ovat olleet historioitsija Peter Heehsin (2013) teos *Writing the self: diaries, memoirs and the history of the self* sekä Martin Raymondin ja John Barresin (2006) teos *The Rise and fall of soul and self: An intellectual history of personal identity*.

Näiden teosten ansiosta olen saanut yhtenäisemmän kuvan yksilön historiasta, vaikka suurin osa tutkimuksessa esiintyneistä ajattelihoitoista ovatkin olleet jo ennestään tuttuja. Molemmat teokset käsittelevät yksilökäsityksen historiaa kokonaisvaltaisesti. Tähän tutkielmaan on päätyttyä kuitenkin pelkästään ajattelihoitoja, jotka korostavat yksilön rakentuneisuutta. Tässä tutkielmassa ei suinkaan esiinny kaikkia konstruktionistisen yksilön puolesta puhuvia henkilöitä. Tärkeää on ollut tarinan rakentaminen, eikä kaiken mahdollisen saatavilla olevan tiedon uudelleen kirjoittaminen.

Kirjoittamani yksilön historia korostaa siis sellaisen yksilön olemassaoloa, jolla ei nähdä olevan itsenäisesti olemassa olevaa subjektiviteettia. Siis sielua, järkeä tai mieltä. Täten olen päätyttyä käyttämään käsitettä ”konstruktionistinen yksilökäsitys”. Käyttämässäni teoksissa ei tällaista käsitettä löydy, sillä kaikki kirjoittavat teoreettisesta orientaatiosta riippumatta yleisesti yksilöstä (self). Muita käytettyjä käsitteitä voisivat esimerkiksi olla myös empiirinen yksilö tai sosiaalisesti rakentunut yksilö. Mielestäni konstruktionismin käsite kuvastaa kuitenkin parhaiten esittelemääni yksilöä.

Tässä tutkielmassa käyttämäni konstruktionistista yksilökäsitystä ei tule kuitenkaan sotkea liiaksi sosiaaliseen konstruktionismiin. Sosiaalisen konstruktionismin yksilökäsitys ei nimittäin ole mitenkään helposti yleistettävissä oleva asia. Esimerkiksi Vivien Burr (2003, 20–22) tekee jaon kahden erilaisen konstruktionismin välille. Hän jakaa ne ”mikro” ja ”makro” sosiaaliseen konstruktionismiin, joille vastaavat suomenkieliset käsitteet voisivat olla Kirsi Juhilan käyttämät episteeminen ja ontologinen konstruktionismi (Juhila 1999, 162–163). Yhteistä sosiaalisen konstruktionismin eri muodoille on kuitenkin se, etteivät ne hyväksy sisäsyntyisiä yksilökäsityksiä (ks. esim. Antaki & Widdicombe 1998, 1–15; Gergen 1994; Harré & Gillet 1994; Parker 1992.)

Episteeminen ja ontologinen konstruktionismi päätyvät kuitenkin varsin erilaisiin näkemuksiin koskien yksilön toimijuutta. Tässäkin tutkielmassa tulemme törmäämään yksilön toimijuuden haasteeseen sosiaalityötä käsittelevässä osiossa. Tässä vaiheessa oleellista on kuitenkin sen ymmärtäminen, että käsittelen yksilöä sen historian näkökulmasta. Tätä taustaa vasten sosiaalinen konstruktionismi näyttäytyy vain yhtenä osana sitä rikasta ajatusten joukkoa vasten, jota kutsun konstruktionistiseksi yksilökäsitykseksi.

Ennen kuin pääsemme tutustumaan yksilöömme, haluan selventää vielä yhden asian. Tämän tutkielman kirjoitustyyli on tietoisesti lukijaa puhutteleva ja provosoiva. Kirjoitustapaani ei pidä erehtyä luulemaan vain tyylliseikaksi, vaan se kommentoi ja ottaa kantaa siihen, mitä pidetään hyväksyttävänä akateemisena tekstinä. En sitoudu tieteellistä tietoa ihannoivaan traditioon, joka tuottaa mukatotuuksia ja verhoutuu retoriikallaan tietynlaisen objektiivisuuden auktoriteetin taakse. Toivon myös, että tämänkaltainen teksti tuottaa enemmän ihmisiä, jotka eivät pelkää oman osaamisena riittämistä tarttuessaan erilaisiin teoksiin. Jos lukija ei ymmärrä kirjoittajaa, on silloin jälkimmäinen epäonnistunut.

3 YKSILÖ

Yksilön määrittelemisen luulisi olevan helppoa. Mutta niin kuin useimmiten käy, yksinkertaisimmatkin käsitteet muuttuvat hankaliksi, kun niihin perehtyy tarkemmin. Tämä on erityisen paikkansapitävää yksilön kohdalla. Vai mitä luulisit suurimman osan ihmisistä vastaavan, kun heiltä kysytään mikä on yksilö? ”Yksilö olen minä.” Keskustelua voisi jatkaa kysymällä ”mikä minä olen”? Kysymystä joutuisi jo varmasti miettimään tarkemmin. Ehkä alkaisi tulla vastauksia kuten ”minä olen se, joka ajattelee täällä jossain pänsisällä” tai jotain muuta yhtä vaikeaselkoista.

Mitä jos sanoisin, että tuo sinun koko ajatteluketjusi onkin vain osa laajempaa diskurssia, joka korostaa koherentin yksilön olemassaoloa ja vastaat juuri sen diskurssin olemassaolon seurauksena, niin kuin vastaat. Olen nyt asettanut kyseenalaiseksi syvimmän sisimpäsi ja sinun ehkä tekisi mieli nauraa ja sivuuttaa koko asia. En kuitenkaan aio päästää sinua niin helpolla.

Itsenäisen, itsestään olemassa olevan, yksilön vankimman perustelun on kenties antanut René Descartes kuuluisaksi kiteytyneellä ja ajan kestäneellä sanomallaan ”Cogito ergo sum”. Ajattelen, siis olen. Sattuipa vielä niin, että Descartes päätyi ajatukseensa kyseenalaistettuaan ensin kaiken mahdollisen. Descartes ei voinut luottaa oman kehonsa olemassaoloon, koska se voi olla pelkkää illuusiota. Hän kyseenalaisti aistiensa tuottamat havainnot, koska ne voivat johtaa harhaan. Loppujen lopuksi Descartes (2002, 39) kuitenkin teki havainnon, jota hän ei voinut enää kyseenalaistaa:

Nyt löydän sen – ajattelu: ainoastaan sitä minulta ei voi ottaa pois. Minä olen, minä olen olemassa: se on varmaa. --- Olen siis täsmälleen vain ajatteleva olio, eli mieli tai henki tai ymmärrys tai järki.

Olet siis aika hyvässä seurassa ajatuksinesi ja tästä meidän on hyvä jatkaa keskustelua yksilöstä aloittaen vielä paljon kauempaa historiasta kuin Descartesin 1600-luvun varhaismodernista läntisestä Euroopasta. Matkamme alkaa klassisesta ajasta päättyen nykypäivän keskusteluihin. Tavoitteenani on esittää helppolukuinen ja kattava kertomus konstruktionistisen yksilökäsityksen puolesta, joka asettaa Descartesin pohdintojen mu-

kanaan tuoman rationalistisen yksilökäsityksen kyseenalaiseksi. Sama yksilö tekee tuhoaan nykyaikana, mutta ironisesti se onkin saanut perustelunsa empirismin ja objektiivisuuden puolesta vannovasta tieteestä. Nyt menin tarinassa aivan liikaa edelle, joten palataan alkuun.

3.1 Antiikki

Länsimainen historia olisi voinut ottaa monta eri suuntaa yksilökäsityksiin liittyen, mutta niin kuin varmasti moni tietää, on yksilökuvaamme dominoinut ajatus kaikilla ihmisillä olevasta (kuolemattomasta) sielusta. Antiikin kreikkalaiset olivat kyllä huomanneet kaiken, myös ihmisten, muuttuvan koko ajan. Vaikka ihmiset näyttivätkin muuttuvan ajan pyörteissä, pysyivät he silti samankaltaisina. Aristoteles oli tunnistettavissa Aristoteleeksi vielä kymmenenkin vuoden päästä. Kaikki näyttäisi muuttuvan, mutta ihmisyksilössä jokin pysyy enemmän tai vähemmän samana.

Ongelman esitti humoristisena kertomuksena jo Epikharmos 500 vuotta ennen ajanlaskun alkua (lainattu teoksesta Martin & Barresi 2006, 3):

In this scene, a lender asks a debtor to pay up. The debtor replies by asking the lender whether he agrees that anything that undergoes change, such as a pile of pebbles to which one pebble has been added or removed, thereby becomes a different thing. The lender says that he agrees with that. "Well then," says the debtor, "aren't people constantly undergoing changes?" "Yes," replies the lender. "So," says the debtor, "it follows that I'm not the same person as the one who was indebted to you and, so, I owe you nothing." The lender then hits the debtor, who protests loudly at being abused. The lender replies that the debtor's complaint is misdirected since he – the lender – is not the same person as the one who hit him a moment before.

Raymond Martin ja John Barresi (2006, 4) esittävät ratkaisuja tähän ongelmaan olleen antiikissa kolme. Ensimmäinen ratkaisu oli Platonin tunnettu ideaoppi, jossa ideoilla on kaksi olemisen tasoa. Ylempi näistä tasoista on muuttumaton ja siellä sijaitsee myös ihmisen sielu. Alemman tason eli meidän aistein havaittavan todellisuuden ilmiöt jäljittelevät tai heijastelevat tätä ylempää tasoa (ks. johdatus Platoniin Thesleff 1998, 31–56). Oleellista kertomuksemme kannalta on, että Platon määritteli sielun olemassaolon jonakin pysyvänä ja muuttumattomana. Platonille sielu on se, mitä ihminen sisimmiltään

on. (Platon 1999.) Platon ei tietenkään ollut ensimmäinen, joka olisi määritellyt tai keksinyt sielun, vaan se on yhtä vanha myytti kuin ihmisen älyllinen historia (ks. Martin & Barresi 2006, 9—28).

Toinen ratkaisu tuli Aristoteleelta. Kiinnostuksena olevan yksilökäsityksen näkökulmasta Aristoteleen näkemys ei juuri poikkea Platonin teoriasta. Ihmisillä on edelleen sielu ja ihmisen ajatteleva osa tulee jostakin muualta. Platonille maailmassa oli kaksi tasoa, kun taas Aristoteles näki maailmassa olevan vain yhden todellisuuden. Yhteistä molemmille on kuitenkin se, että he näkivät maailmassa olevan jonkin kauniin ja täydellisen entiteetin, josta ihmisten älyllisyys ja sielu voidaan johtaa. Myöhemmin kristinuskon oppineet korvasivat tämän selittämättömän olion jumalalla. (Aristoteles 2006; Martin & Barresi 2006, 21—24.)

Kolmas ratkaisu maailmamme selittämiseen tunnetaan käsitteellä atomismi, jonka pohjalta luonnontieteet ovat jatkaneet huimaa voittokulkuaan. Atomismin mukaan kaikki olemassa oleva siis koostuu atomeista, eivätkä ihmiset ole poikkeus. Tämä mahdollisti esimerkiksi epikurolaisen näkemyksen siitä, ettei kuoleman jälkeen ole elämää. Epikuroksen mukaan elämisen ongelma on kuoleman pelkääminen. Oikea tapa kuoleman pelkäämisen ylitsepääsemiseen on hyväksyä kuoleminen juuri sellaisena kuin se on: kuolleena yksilön elämän päättymisenä atomien hajoamisen seurauksena. (Epikuros 2006, 59—61.)

On siis turha pelätä kuolemaa, koska kuoltuaan yksilö ei voi edes tietää kuolleensa. Sinua ei yksinkertaisesti ole. Epikuroksen opeissa on myös toinen mielenkiintoinen asia käsillä olevan aiheen kannalta. Hän nimittäin halusi kieltää jumalien vaikutuksen ihmisten elämään ja piti tätä nimenomaan vääränä totuutena, josta ihmisten pitää päästä irti. Epikuroksen mukaan jumalat ovat kyllä olemassa, mutta he elävät omaa täydellisen autuasta elämäänsä, eivätkä puutu millään tavalla ihmisten elämään (Epikuros 2006, 58—59; Korhonen & Kivimäki 2006, 185—186.)

Stoalainen Khrysispos taas tarjosi ratkaisua ihmisten muuttumisen ongelmaan. Hän erotti ihmisen materiaalisena atomien muodostamana möykkynä sekä ihmisen yksilönä, persoonana. Ihminen voi siis muuttua radikaalistikin, mutta hänessä on silti olemus, joka

tekee hänestä juuri hänet. Toisaalta stoalaisille tämä yksilössä oleva ainutkertainen olemus oli samalla tavalla sielu, jonka jokin suurempi voima oli saanut henkiin. (Martin & Barresi 2006, 25—27.) Atomistinen näkemys yksilöstä ja maailmasta kuulostaa tässä hetkessä elävän ihmisen korvaan hämmästyttävän tutulta. Nämä ajatukset jäivät kuitenkin pitkäksi aikaa taka-alalle kristinuskon ja sieluopin vallatessa yhä suurempaa osaa filosofisesta ajattelusta.

Ennen kuin saavumme yksilökäsityksen kannalta kristinuskon ja sielun hallitsemaan keskiaikaan, on tarinamme kannalta tärkeää esitellä vielä yksi, jo antiikin aikana esiintynyt ajattelusuuntaus. Skeptisismillä on nimittäin tapana pujahtaa keskusteluihin viimeistään silloin, kun mietitään maailman ja yksilön perimmäisiä kysymyksiä. Ei vaadi nimittäin hirveän suurta ajatuksellista loikkaa päätyä kyseenalaistamaan esimerkiksi Aristoteleen ja Platonin näkemyksiä ihmisyksilöstä. Mistä tiedät mitä tiedät? Voitko todistaa sen?

Antiikin aikainen skeptisismi tunnetaan sen osittain myyttisen perustajan Pyrrhonin (noin 365-270 eaa.) mukaan. Skeptisismi on seurausta ristiriitaisista havainnoista ja siinä mielessä sen perusta on puhtaan empiristinen. Oikean tiedon olemassaoloa ei epäillä, koska ääni päässä kertoisi niin. Sitä ei epäillä vetoamalla johonkin ihmistä suurempaan, vaan yksinkertaisesti huomataan ihmisten maailmasta saamien aistimusten ja käsitysten olevan ristiriidassa keskenään. Tästä seuraa ajatus, ettei ihmisillä ole käytössään mitään kriteeriä, jolla voitaisiin päätyä oikeaan tietoon. Tällöin skeptikko hyväksyy asian olevan näin ja päätyy ottamasta siihen kantaa. (Sihvola 2015, 77—116.)

Miten sitten ajattelusuuntaus, joka päätyy ottamasta kantaa ristiriitaisiin asioihin, voi olla tärkeää käsillä olevan yksilökäsityksen kannalta? Skeptikot eivät luoneet teoriaa siitä mitä on olla yksilö, koska he eivät voineet luottaa siihen, että teoria olisi varmasti totta. Skeptismin suurin anti on siinä, että se kritisoi ja asettaa kyseenalaiseksi vallitsevia näkemyksiä.

Kun aloitin opintoni, sain lukemieni kirjojen perusteella käsityksen siitä, että 1900-luvulla tapahtunut kielellinen käänne ja sosiaalisen konstruktioismin esille nouseminen, olisivat jotain uutta ja mullistavaa. Ihmisten historiaan perehtyvä huomaa kuitenkin, että ajatuksilla on tapana nousta uudelleen esiin. Tämä tapahtuu tietenkin aina ainut-

laatussa historiallisessa kontekstissaan, eikä historia siinä mielessä ikinä toista itseään. Vaikuttaisi siltä, ettei olemassaolon syytä voida ikinä ehdottomalla varmuudella todistaa ja näin myös skeptisismi tulee aina olemaan osa ihmisten tarinaa.

Ihmiskunnan historiassa on kuitenkin yli tuhat vuotta kestävä ajanjakso, jolloin näyttäisi siltä, ettei uusille ideoille ja kriittisyydelle ollut juuri tilaa. Kommunistisessa Neuvostoliitossa valtion vihollisia ammuttiin ja lähetettiin vankileireille. Keskiaikaisessa, tiukan uskonnollisessa, yhteiskunnassa kirkon (ja valtion) vihollisia poltettiin ja kidutettiin elävältä. Molemmille yhteistä oli usko oman aatteen oikeellisuuteen. Olisiko skeptikko polttanut ketään elävältä?

3.2 Yksilön tuleminen

Uuden ajan filosofisille keskusteluille tyypilliseksi pääpiirteeksi on katsottu individualismia ja subjektiivisuutta korostava filosofia. Aikaisemmin tämän suuntauksen on katsottu alkaneen 1600-luvulla Descartesin, Locken ja muiden sen ajan tunnetuimpien ajattelijoiden työn kautta. Todellisuudessa raamit omaa järkeään ja tahtoaan itsenäisesti ja vapaasti käyttävästä yksilöstä on luotu jo 1300-luvulta lähtien. (Yrjönsuuri 2015, 140–141). Keskeistä tarkoituksemme kannalta on realistisen todellisuuskäsityksen kyseenalaistaminen relativistisempaan suuntaan. Näistä ajatteliijoista tarinamme kannalta tärkein on William Ockham (n. 1287-1347).

Uuden ajan filosofeille tyypillinen kiinnostuksen kohde ja lähtökohta on inhimillisen mielen ja maailman välinen ristiriitaisuus. Ockhamin kannattaman näkemyksen mukaan ihmisen mielestä riippumattomia yleiskäsitteitä ei ole olemassa. Aikaisemman antiikin aikaisen ajattelun mukaan ideat ja käsitteet ovat olemassa maailman rakenteissa toisena todellisuutena (Platon) tai ne ovat olioissa itsessään (Aristoteles). Ockhamin käsityksen, nominalismin, mukaan todellisuus rakentuu ihmisten mielessä. Tämä tarkoittaa sitä, että ymmärryksemme esimerkiksi siitä mikä on kivi, perustuu mieleemme toimintaan. Kivellä ei ole ihmismielestä riippumatonta yleisolemusta, jonka paljastuttua tietäisimme edessämme olevan möhkäleen olevan kivi. (Yrjönsuuri 1998, 145.)

Käsitteillä siis ei ole ontologista perustaa ulkomaailmassa, vaan ne ovat inhimillisen ymmärryksen tuotteita. Tämänkaltainen näkemys avaa ovia relativistiselle todellisuuskäsitykselle, mutta Ockham ei tietenkään jumalan miehenä päätenyt sellaiseen ratkaisuun.

Nominalistinen todellisuuskäsitys perustuu samankaltaisuuden idealle, jossa ihmiset tiedetään ihmisiksi ja kivet kiviksi sen perusteella, että ne ovat samankaltaisia. Askeleen realismin suuntaan Ockham kuitenkin otti näkemyksellä, että kaikki maailmaa tarkastelevat älylliset oliot, jumalaa myöten, käyttävät samoja käsitteitä maailman jäsentämiseen. Täten on luonnollinen välttämättömyys, että ihmisen käsite tai kiven käsite on mikä on. (Yrjönsuuri 1998, 146.)

Kiinnostuksen kohteena olevan yksilökäsityksen kannalta relativistinen todellisuuskäsitys on erityisen tärkeä. Nominalistinen tietoteoria avaakin kysymyksiä, jotka lopulta johtavat relativismiin. Jos maailma on loppupeleissä mieleemme luomus, miten totuudet ovat löydettävissä? Kysymyksenasettelu kääntyy ihmisten tekemien havaintojen ja niistä seuraavien johtopäätösten kriittiseen tarkasteluun. Maailman todellinen rakenne ei ole enää piilossa ja löydettävissä, vaan se on mielen luotavissa. Samalla yksilö ja mieli asetuvat havainnoinnin kohteeksi ennennäkemättömällä tavalla.

Keskiajan filosofista kenttää dominoi kuitenkin kristinusko, eikä tilaa muunlaiselle ajattelulle tuntunut löytyvän. Kristinuskon doktriinista poikkeaminen ja uusien ajatusten esittäminen oli jopa hengenvaarallista. Väärien ajatusten tunnustaminen ja niissä pitäytyminen johti lopulta roviolle. Ei siis ole ihme, että keskiaikaa on kuvattu usein pimeäksi ja sen ansioita filosofialle ja kulttuurille heikoiksi. Toisaalta renessanssiaika tuskin on ollut sen armollisempi väärinajattelijoille kuin keskiaikakaan. Renessanssiajan ajattelijoina tarinamme kannalta tärkeimmäksi nousee Michel de Montaigne.

Michel Eyquem de Montaigne (1533—1592) oli ranskalainen kirjailija ja filosofi. Hän näki oman aikakautensa korruptoituneena ja tekopyhänä, joka sai hänet pohtimaan oman aikansa totuuksia. Pohdinnat johtivat koko tietämisen mahdollisuuden kyseenalaistamiseen, ja Montaigne päätyikin tutkiskelujensa seurauksena skeptikoksi. Hän katsoi, että filosofit kiersivät ajatuksissaan ympyrää ja vuosisatoja kestäneet väittelyt olivat johtaneet vain moniin erilaisiin mielipiteisiin (Montaigne 2003, 513). Saman päätelmän hän teki arkista elämänsä elävistä ihmisistä: he eivät olleet yhtä mieltä mistään (emt. 552).

Montaigne ei skeptikkona esittänyt minkäänlaista teoriaa yksilöstä, mutta hän piti tärkeänä sitä, että ihmiset oppisivat tuntemaan itsensä. Hän oli tarkkasilmäinen havain-

noitsija, joka pyrki itsetutkiskeluissaan rehellisyyteen. Montaigne huomasi, että itsensä kirjoittaessaan hän oli saanut aikaiseksi jotain muuta, kuin mitä hän oli aluksi ollut. Itsetutkiskelu oli johtanut hänen olemuksensa selkiinnyttämiseen ja Montaigne huomasi, että siinä missä hän oli tehnyt kirjansa, oli hänen kirjansa myös tehnyt hänet. (Montaigne 2003, 612). Montaignelle minä ei siis ollut jotain pysyvää ja muuttumatonta, johon voisi päästä objektiivisesti käsiksi, vaan pikemminkin alati muuttuvaa ja uudelleen muovautuvaa.

3.3 Varhaiset empiristit

Nominalistinen näkemys maailmasta sekä Montaignen ja muiden renessanssifilosofien esittämä skeptisismi ja yksilökäsitys vaikuttivat varmasti oleellisesti Britanniassa 1500- ja 1600-luvuilla nousseeseen empirismiin. Nykykäsittein ilmaistuna empirismin mukaan tieto perustuu kokemukselle ja tietoa maailmasta saadaan aistihavaintojen kautta. Empirismin juuret löytyvät jo antiikin filosofiasta, mutta vasta 1600-luvulla kehiteltiin kattavia empiristisiä tietoteorioita. Näkökulmamme kannalta tärkeimmät tämän ajan filosofit ovat John Locke (1632—1704) ja erityisesti David Hume (1711—1776).

Brittiläinen empirismi syntyi maailmassa, jossa tiedon ja totuuden nähtiin perustuvan uskonnolle ja antiikin teksteihin. Oikeaa tietoa oli vain näistä teksteistä johdetut uudet totuudet. Päättely eteni siis yleisestä yksityiseen, kun taas empirismissä tietoa luodaan päinvastaisella tavalla. Tästä kertoo esimerkiksi se, että 1600-luvulla luonnon lainalaisuuksien havaitsemisen katsottiin tuottavan vain mielipiteitä ja uskomuksia, eikä empiristiselle tieteelle ollut täten löytynyt tilaa. (Juti 1998, 215—217.)

Brittiläinen empirismi oli kuitenkin tullut jäädäkseen. Sen lähtökohtana ei kuitenkaan ollut, että oikeaa tietoa saataisiin vain havainnoinnin kautta. Brittiläinen empirismi perustui tietynlaiseen maltilliseen skeptisismiin. Tietoteorian periaatteena oli, ettei täydellistä varmuutta totuuksista voida saavuttaa. Havaintojen avulla voidaan kuitenkin esittää teorioita, jotka olisivat riittävän vakuuttavia ja lähellä totuutta. (Juti 1998, 217.) Nykypäivän näkökulmasta katsottuna tämänkaltaisen empirismin muistuttaisi enemmänkin kriittistä realismia ja sen iskulausetta ”asian tilan totuudesta ei voida olla varmoja, mutta tutkimuksella voidaan lähestyä sitä”.

On kuitenkin harhaanjohtavaa esittää varhaisten empiristien tietoteoria keskitieksi ja maltilliseksi. Se on maltillista vain suhteessa antiikin skeptisismiin, sillä antiikin skeptisismin mukaan kaikista uskomuksista tulisi luopua, jos ja kun ne ovat ristiriidassa keskenään. Brittiläinen empirismi taas kallistuu enemmänkin sen puoleen, että ihmiset voivat esittää uskomuksia, vaikka niiden ehdotonta totuudenmukaisuutta ei voitaisikaan ikinä varmasti todentaa.

John Locken mukaan ihmisten saama tieto perustuu aina aistihavaintojen kautta saatuihin kokemuksiin. Lockelle suurin ongelma mielen ja todellisuuden tiellä oli teoria sisäisestä ideoista eli rationalismi. Locken aikalainen René Descartes olikin esittänyt tiedon olevan viime kädessä jo valmiiksi ihmisen mielessä. Descartes ei ollut teoriansa kanssa yksin, vaan rationalismiin perustuva ajattelu oli nimenomaan hallinnut tietoteorian kenttää aina antiikin ajattelijoista lähtien. Locken mielestä sisäsyntyisiä ideoita ei yksinkertaisesti voinut olla olemassa, sillä ihmiskunnissa ei ole olemassa universaalisti jaettuja uskomuksia siitä, miten asioiden tulisi olla. (ks. Locke 2001, 24—73.)

Empiristisestä tietoteoriasta seuraa, että myös ihmisen mieli rakentuu havaintojen kautta. Eli viime kädessä se mitä olemme, on ympäristön tuomaa. Mieli on tyhjä taulu, tabula rasa, kunnes aistien tekemät havainnot rakentavat sen tietynlaiseksi. Ihmisistä erityisiä tekee se, että ihmiset voivat reflektoida kokemaansa. Mielen avulla yksilöstä voi tulla monenlainen, eivätkä totuudet ole enää jumalan sanelemia, vaan jokaisen ihmisen itse löydettävissä. (Heehs 2013, 73—75).

Locken teoria yksilöstä oli mullistava myös siksi, ettei se sijoittanut ihmisen yksilöllisyyttä hänen sieluunsa tai kehoonsa. Locken (2001, 273) yksilö saa perustansa ennen kaikkea tajunnasta:

Self depends on consciousness, not on substance. Self is that conscious thinking thing, - whatever substance made up of, (whether spiritual or material, simple or compounded, it matters not) - which is sensible or conscious of pleasure and pain, capable of happiness or misery, and so is concerned for itself, as far as that consciousness extends.

Locken yksilö perustui havainnoinnille. Yksilö itse rakentui aistien välittämistä havainnoista. Yksilön perusta on ihmisen (itse)tajunnassa, sillä jokainen havaitsee olevansa olemassa ja omaavan jotain, jota voidaan kutsua ”minäksi”. Locke oli uskonnollinen mies, mutta todistusta filosofialleen hän ei voinut hakea jumalalta, sillä sitä hän ei voinut havaintojensa avulla todistaa. Yksilö saapuu näyttämölle jumalan poistuessa.

Locken jälkeen merkittäväksi filosofiksi 1700-luvulla nousi David Hume. Hume ei ollut omana aikanaan kovinkaan suosittu filosofi, sillä hänen ajatuksensa olivat aika lailla päinvastaisia vallitsevaan paradigmaan nähden. Hume oli vankkumaton empirismin kannattaja ja hänen empiristinen yksilökäsityksensä on kuin peili tämän päivän konstruktivistista ajatuksista. Hume (2009, 395) kyseenalaisti yksilön identiteetin ja yhtenäisyyden:

For my part, when I enter most intimately into what I call myself, I always stumble on some particular perception or other, of heat or cold, light or shade, love or hatred, pain or pleasure. I never can catch myself at any time without a perception, and never can observe any thing but the perception. When my perceptions are removed for any time, as by sound sleep; so long am I insensible of myself, and may truly be said not to exist.

Humelle ihmisen mieli ja yksilöllisyys ovat siis vain havaintojen joukko, jotka ovat alituisessa liikkeessä ja vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Ihmisellä ei ole yhtenäistä identiteettiä, vaan pikemminkin identiteetti, joka muuttuu alituisesti. Täten Humelle koherentti yksilö ja (sisäsyntyinen) identiteetti ovat vain fiktiota. Hume ja muut empiristit eivät itse asiassa olleet yksin ajatuksiensa kanssa. Peter Heehs (2013, 84) kirjoittaakin, että jo 2000 vuotta aikaisemmin Buddha esitti saman ajatuksen melkein jopa samoin sanoin. Buddhan mukaan se mitä kutsumme ”minäksi” on vain joukko havaintoja, tunteita ja mielensisäisiä tapahtumia, eivätkä ne palaudu mihinkään yksilölliseen oloon.

Jo antiikista lähtien filosofit olivat korostaneet teorioissaan järjen tärkeyttä ihmisille. Perinteisesti on nähty, että järki kontrolloisi tunteita. Humelle järjen ja tunteen suhde oli kuitenkin päinvastainen, sillä ilman tunteita ei olisi mitään, mikä johtaisi meitä toimintaan. (Heehs 2013, 85.) Täten tunteet tulevat ennen järkeä, mikä on tietenkin selvää

empirismin näkökulmasta. Tämän ajatuksen kautta törmäämme laajempaan kysymykseen siitä onko ihmisillä vapaata tahtoa. Jos yksilö todellisuudessa toimii tunteidensa ohjaamana, ovatko vapaa tahto ja rationaalinen valinta vain illuusiota?

Humelle tunteiden korostamisesta seurasi ennen kaikkea ajatus siitä, ettei ihmisten moraalisen toiminnan oikeellisuutta voitaisi ikinä ratkaista rationaalisesti. Maailmassa ei yksinkertaisesti ole olemassa universaaleja ja muuttumattomia arvoja. Hume huomasi, että lukemissaan moraaliteorioissa hypätään yhtäkkiä siitä ”mikä on” siihen miten ”pitäisi olla” ilman perusteluja sille miksi näin on. Yleensä selitys oli aina sama, eikä sitä tarvinnut erikseen perustella: jumala ja hänen käskynsä. (Hume 2009, 715—716.) Tämä on Humen giljotiinina tunnettu ajatus siitä, että tosiasioista ei voi johtaa arvopäätelmiä.

Kiinnostuksen kohteena oleva yksilökäsitys on nyt edennyt siihen pisteeseen, ettei yksilöstä kirjoiteta enää tuomalla kuvaan jumalaa tai muuta yliluonnollista, eikä sitä oteta annettuna. Yksilöllä ei ole enää sisäsyntyistä tai yliluonnollista perustaa. On aika etsiä tieteellistä, empirismiin pohjaavaa, yksilöä.

3.4 Modernit ajattelijat

Brittiläisten empiristien vaikutusta moderneille ”konstruktionistisille” ajatuksille ei voi olla liioittelematta. Empiristien ajatukset yksilöstä, moraalista ja ihmisen toiminnan syistä loivat pohjaa psykologian ja sosiologian syntymiselle. Moderni maailma aukeaa tutkittavaksi ja varhaisten empiristien alulle puhaltamat ajatukset alkavat kääntyä naiseiksi tieteisuskoksi. Meidän tarinamme jatkaa kuitenkin erilaista kulkuaan ja kuka onkaan parempi jatkamaan sitä kuin Friedrich Nietzsche.

Nietzsche (1844—1900) on ennen kaikkea tunnettu nihilismin ja moraalien käsittelystään. Nihilismi tuntuu olevan kauhusana, joka liitetään kaikkien arvojen merkityksettömyyteen ja nihilistiä pidetään jollakin tavalla välinpitämättömänä henkilönä. Nihilismin peruslähtökohta on kuitenkin sama kuin esimerkiksi skeptisismien, sosiaalisen konstruktio- nismien ja brittiläisten empiristien. Tämä lähtökohta on, ettei maailmassa ole absoluuttisia totuuksia eikä varsinkaan universaaleja arvoja.

Nihilismillä tunnutaan kuitenkin tarkoittavan juuri tämän lähtökohdan mukanaan tuoma merkityksettömyyden tunnetta. (ks. Heehs 2015, 173.) Tätä se oli myös Nietzscheelle, mutta hänelle nihilismi tarkoitti vain siirtymätilaa, jonka jälkeen ihmisestä tulee

yli-ihminen. Yli-ihminenhan ei ole mikään välinpitämätön moraalinen hirviö niin kuin usein kauhistellaan. Hän on ihminen, joka luo itse arvonsa ja norminsa (ks. Nietzsche 2008).

On vaikea ymmärtää mistä kumpuaa 1800-luvun ajattelijoiden moraalinen paniikki. Brittiläiset empiristit olivat ratkaisseet yhteisten arvojen puuttumisen arvoliberalismilla ja näin jokainen ihminen olisi periaatteessa pystytty näkemään ”yli-ihmisenä” ja vapaana toteuttamaan omia arvojaan ja normejaan. Nietzschen ajattelussa yhteisen arvopohjan mureneminen tarkoitti kuitenkin merkityksettömyyden ja apatian levittäytymistä. Nietzschen tuntuu erottavan arvoliberalismista ainakin hänen halveksuntansa kaikkea keskin-kertaista kohtaan. Hänen etiikkansa perustuu enemmänkin esteettisille kuin eettisille arvoille (ks. Kenny 2010, 935—939).

Kertomuksessamme Nietzschen tärkeys ei kuitenkaan tule hänen etiikastaan tai yhteisten arvojen kieltämisestä, vaan hänen yksilö- ja totuuskäsityksestään. Nietzsche ihmissen minä on ensinnäkin kielellinen rakennelma. Toiseksi Nietzschen ajattelussa yksilöllisyytemme on kehossamme, eikä sielua itsenäisenä entiteettinä ole olemassa. Ihmisen ajatteleva osa on vain jotain kehossamme (Nietzsche 2008, 47):

Mutta tiedostunut, tietävä sanoo: olen kokonaan ruumis, enkä mitään muuta; ja sielu on vain sana jollekin tässä ruumissa.

Nietzsche oli oppitaustaltaan klassinen filologi, eikä häneltä jäänyt huomaamatta kielen merkitys ihmisten olemassaololle. Nietzsche ihmissen subjektiivisuus on ajatuksien historiaa. Ajatuksien kehät kulkevat lävitsemme ja rakentavat meidät yhä uudelleen (ks. Martin & Barresi 2006, 194). Täten Nietzsche totuus ihmisten subjektiivisuudesta paljastuisi paikantamalla subjektiivisuuden käsitteen historiallinen luonne.

Nietzsche käsittelee minän historiaa ja tarkastelee sitä kieleen kuuluvana järjestelmänä, jossa olemme keksineet ”minän” käsitteen ja vaadimme teoille subjektin. Näin ei kuitenkaan tarvitsisi olla. Nietzsche (1998, 20) kirjoittaa:

Philosophers from the Ural-Altai linguistic zone (where the concept of the subject is least developed) will most probably look differently ‘into the world’ and will be found on other paths than Indo-Germans or Muslims.

Käyttämämme kieli siis vaikuttaa suoraan siihen, mitä ajattelemme. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan kieli on ylipäänsä se mikä mahdollistaa ihmisen ajattelun. Ihmisten kieli on se, mikä erottaa meidät muista eläimistä. Kielen ei nähdä olevan ajattelumme väline, vaan koko inhimillinen ajattelu on mahdollista vasta kielen avulla. (Burr 2003, 46—47). Kielen kehityksen ja käytön mahdollistajana taas toimii kehomme osa eli aivot. Sielun olemassaoloa ei voida yksinkertaisesti todistaa ja se jää aina uskon asiaksi kauas empiirisestä todistuksesta.

Nietzschelle sielua ei siis ole olemassa. Hän esittääkin ihmisten menneen harhaan juuri siinä, että ajatuksillamme ajatellaan olevan jokin, joka ajattelee. Descartesin cogito-argumentti onkin siis vain kieliopillinen tapamme lisätä tekijä jokaiselle teolle. (Martin & Barresi 2006, 195). Tästä voidaan olla montaa mieltä, mutta tosiasia on se, että Descartes meni argumentissaan liian pitkälle, sillä ihmisen sisällä tapahtuva ajattelu, ei vielä oikeuta yksilön olemassaoloa. Descartes olisi voinut todeta vain, että ”ajattelua tapahtuu” lisäämättä tekijää (minää) teolle.

Descartesille cogito-argumentista seurasi muutakin, kuin vain yksilön olemassaolon todistus. Yksinkertaistaen Descartes päätteli, että koska hänellä on idea jumalasta, täytyy myös jumalan olla olemassa (ks. Reuter 1998, 194). Descartesin edustamassa rationalismissa ideoiden nähdään olevan sisäsyntyisiä. Tämä tarkoittaa sitä, että ihmiset tietävät asioita järjellään ja tätä kautta jumalan olemassaolokin tulee perustelluksi.

Nietzschelle tämänkaltainen ajattelu oli tietenkin täysin päinvastaista. Hänelle sielun ja jumalan käsitteet ovat erityisen turmiollisia, sillä ne kääntävät ihmisten ajatukset pois ainoasta elämästä, joka heillä on. Ihmiset elävät elämäänsä seuraten uskon oppeja ja kontrolloiden halujaan. Tämän kaiken he tekevät uskoen tuonpuoleiseen, iankaikkiseen elämään, jota Nietzschelle ei ollut olemassa. (Nietzsche 2004, 97.) Jumalaa ja yhteisiä arvoja ei ole.

Pelikenttä olisi vapaa ikivanhoista totuuksista, eikä niihin tarvitsisi enää palata. Koska jumalan tahtoa ei voida enää käyttää vallitsevan järjestelmän viimesijaisena oikeutuksena, asettuvat yhteiskunnatkin aivan uudella tavalla kritiikin ja tutkimuksen kohteeksi. Uudesta lähtökohdasta yhden väkevimmistä teorioista sai aikaan Karl Marx (1818—1883).

Marxille yksilön perusta on sosiaalisissa suhteissa. Marxille ihmisen elämä yhteiskunnassa vaikuttaa ratkaisevasti siihen millainen ihmisen tietoisuudesta tulee. Marx oli vakuuttunut siitä, että ihmisten elämän ratkaisevin tekijä kautta historian on sen taloudellinen pohja. Hän edusti filosofiassaan materialismia, jossa aineellisen todellisuuden nähdään olevan ainoa asia, mitä on todella olemassa. Marx itse tiivistää ajattelunsa päälähtökohdan teoksensa ”A Contribution to the Critique of Political Economy” (1859, 503) esipuheessa seuraavasti:

In the social production of their life, men enter into definite relations that are indispensable and independent of their will, relations of production which correspond to a definite stage of development of their material productive forces. The sum total of these relations of production constitutes the economic structure of society, the real foundation, on which rises a legal and political superstructure and to which correspond definite forms of social consciousness.

Marxin ajattelussa siis kaiken pohjana ovat tuotannolliset voimat, joiden pohjalta muodostuvat yhteiskunnalliset rakenteet. Ihmisten tajunta taas muodostuu näiden rakenteiden kautta.

Kaikki tietävät, etteivät kommunistiset kokeilut onnistuneet totalitaarisissa valtioissa ja sen perusteella kommunistinen ihanne kaikkien tasa-arvon toteutumisenä on nähty jollakin tavalla ihmisen luonnolle mahdottomana utopiana. Marxin teorian suurin virhe on kuitenkin tehdä taloudellisen perustan merkityksestä uusi absoluuttinen totuus, uusi jumala. Marx oli kuitenkin ensimmäisiä filosofeja, jotka kiinnittivät täyden huomionsa sosiaalisten ja historiallisten tekijöiden merkitykselle ihmisten olemuksen vangitsemisessä.

Sosiologia ei ollut ainoa tiede, joka haki suuntaansa 1800-luvulla. Kun jumala poistui näyttämöltä, oli myös ihmisen mielen tutkimiselle löytynyt aivan uudenlainen tila. Psykologiaa käytettiin kuitenkin alusta alkaen ihmisten erityislaatuisuuden perustelemiselle. Näin psykologiasta voitiin hakea perustelua kristilliselle ihmiskuvalle. Psykologisen tutkimuksen ihanteena oli kuitenkin harjoittaa empiiristä tutkimusta. Kävikin niin, että viimeistään 1800-luvun loppuun mennessä, myös jumala oli hävinnyt psykologisesta tutkimuksesta ja ihmisen mieli alettiin nähdä vasten sen biologista taustaa. Esimerkiksi Freudille jumala oli vain ihmiskunnan luoma illuusio. (ks. Heehs 2013, 166—168.)

Sigmund Freudin (1856—1939) ajatukset ihmisyksilöstä ovat pitkälti samanlaisia kuin esimerkiksi Nietzschen. Itse asiassa Nietzsche (2008, 57) esitti jo aikaisemmin ihmisen sisäisen maailman syntyneen niin, että ihminen käänsi viettinsä ja aistinsa sisäänpäin:

All instincts which are not discharged outwardly turn inwards – this is what I call the internalization of man: with it there now evolves in man what will later be called his “soul”. The whole inner world, originally stretched thinly as though between two layers of skin, was expanded and extended itself and gained depth, breadth and height in proportion to the degree that the external discharge of man’s instincts was obstructed.

Ihminen alkoi kontrolloimaan halujaan yhteisön painostuksesta. Freudille ihmisen mieli koostuu kolmesta osasta, jossa ihmisen yliminä eli superego olisi se mielen osa, joka sisäistää yhteisön arvot ja normit. Ihmisen sisäinen maailma, tai hänen sielunsa, olisi se mielen osa, joka on tietoinen olemassaolostaan. Freudille tämä tarkoitti ihmisen minää eli egoa. Kolmas mielen osa on ihmisen viettipohja tai id ja tämä vastaisi Nietzscheille ihmisen tilaa ennen ihmisen sisäisen maailman syntymistä. (ks. Freudista esim. Eskola & Järventie 2001, 35—60).

Freudin yksilökäsityksen pohja on konstruktionistinen. Ihmistä ei nähdä rationaalisena ja vapaalla tahdolla varustettuna jumalan lapsena, vaan hän kasvaa oman viettipohjansa ja yhteisön normien välisessä ristiriidassa. Ihmisen psykologinen hyvinvointi saavutettaisiin mielen osien välisellä harmonialla (Martin & Barresi 2006, 246.) Freudin teorioissa jumalan paikan absoluuttisena totuutena otti ihmisen kolmiosainen mieli ja teorit, jotka hän rakensi sen varaan ovat erittäin kiistellyjä. Ihmisen alitajunta tai tiedostamaton osa on kuitenkin jatkanut elämäänsä osana läntisen maailman itsestään selvinä pitäminä asioina. Se seisoo melkein yhtä vahvasti kuin yksilö itse ja tulee myös kaatumaan sen mukana.

Seuraavaksi kiinnitämme katseemme yhä lähemmäs omaa aikaamme. Aikaisemmin Marx, Freud ja heidän aikalaisensa pyrkivät rakentamaan suuria teorioita selittämään elämän todelliset lainalaisuudet, jotka olivat uudelleen määriteltävissä uskonnon hegemonian murtumisen jälkeen. Kävikin niin, että suuret teorit eivät kyenneet selittämään elämää tyhjentävästi ja painopiste muuttuu enemmän totuuksia kyseenalaistavaan ja moninaisuutta juhliivaan lähestymistapaan. Samaan aikaan kuitenkin näyttäisi siltä, että

tieteisusko saavuttaisi huippunsa erityisesti yksilökäsityksen kohdalla. Psykologia, joka otti varovaiset ensiaskeleensa pohtimalla yksilön olemassaoloa, jättää melkein täysin huomiotta sosiaalisen ja erityisesti historiallisen (ajallisen) näkökulman ihmisten tajunnan rakentumiselle.

3.5 Postmoderni yksilökäsitys

Modernin maailman perintönä on usein nähty ihmisen rationaalisuutta ja vapautta korostava eetos. Meidän tarinamme on kuitenkin rakentunut erilaiseksi kuin ihmisen historia on sen tavannut osoittaa. Rationalismi on ollut käsite, jonka olemme asettaneet kyseenalaiseksi läpi tämän historiallisen katsauksen. Olemme ennen kaikkea seuranneet ajattelun historiaa, jonka pääjuonena on ollut konstruktionistisen yksilökäsityksen puolesta puhuvat ajattelijat. Tässä vaiheessa kertomustamme olisi varmaankin täsmällisempää kirjoittaa ajatuksista, jotka kulkevat jonkun subjektin (esim. Humen, Locken, Nietzschen) kautta. Niin vahva on diskurssien voima suhteessa niitä kantavaan yksilöön.

Oleellista tutkimuksessani on ollut osoittaa konstruktionistisen yksilökäsityksen pitkä perinne. Se ei ole oman aikamme tuotos, eikä esimerkiksi Michel Foucault ja muut postmoderneiksi kutsutut ajattelijat ole sitä keksineet, eivätkä ole ikinä niin väittäneetkään. Oman tutkimukseni valossa näkisin, että Nietzsche oli ensimmäisiä ajattelijoita, jonka ajatuksia voisi kutsua postmoderneiksi. Samaa lienee ajattelut Foucault, joka piti Nietzscheä suuressa arvossa. Foucault jatkoi myös Nietzschen aloittamaa genealogista tutkimista. Genealoginen tutkimus tarkoittaa juuri asioiden historiallista muodostumista ja niiden jäljittämistä. Asioiden totuus, kun löytyy useimmiten niiden historiasta.

Postmoderni yksilökäsitys on siis ennen kaikkea tekstin korostamista subjektin kustannuksella. Esimerkiksi Jacques Derridalle (1930—2004) tekstin ulkopuolella ei ole mitään. Kieli on epävaka ja järjestelmä, eikä sillä ole itsensä ulkopuolella olevaa lähdetä. Derrida kehittäi dekonstruktioksi kutsumaansa tieteenfilosofiaa, jonka lähtökohtana on osoittaa käyttämiemme käsitteiden häilyvyys ja muuttuvuus. (ks. Derrida 1978.) Michel Foucault (1926—1984) paikansi kokonaisia ajatusrakennelmiä historiallisesta (genealogisesta) näkökulmasta ja osoitti niiden vaikuttavan oleellisesti siihen millaiseksi ihmiset tulevat (ks. Foucault 1972; 1978; 1980).

Foucault'lle subjekti on ollut aina tärkeä tutkimuksen kohde. Hänelle ihmisessä ei ole löydettävissä olevaa todellista merkitystä. Esimerkiksi Freudin yksilökäsitys on Foucault'lle aivan samanlainen konstruktio ja illuusio kuin ihmisen sielukin (Martin & Barresi 2006, 260—261). Tämän päivän yksilökäsityksen paradigma on kuitenkin ehdottomasti psykologinen. Otamme niin paljon käsitteitä annettuna ja itsestään selvinä, että olemme kadottamassa sen, mitä on olla ihminen. Foucault'n varoitus on kuitenkin selvä: diskursit konstruoivat ihmisen. Psykologisen tutkimuksen sanotaan auttavan ihmisiä, mutta yhtä lailla absoluuttiset totuudet vangitsevat ihmisiä. Mitä jos auttamisen kehikon sisällä itse kehikko on vahingollinen?

Tämänkaltaisia ja monia muita kysymyksiä alamme tarkastelemaan, kun käännämme katseemme kohti tutkimuksen osaa, joka tarkastelee sosiaalityötä. Tarkoitukseni on tuoda koko sosiaalityön pohjaksi konstruktionistinen yksilökäsitys ja tarkastella millaisena sosiaalityö näyttäytyy sen valossa. Sitä ennen on kuitenkin paikallaan perustella, miksi esittelemäni yksilökäsitys on niin tärkeä. Olen myös tietoinen siitä, että en ole vielä ottanut kantaa käsillämme olevan yksilökäsityksen totuudellisuuteen, joten teen sen seuraavaksi. Paljastan oman jumalani.

3.6 Totuus yksilöstä

Totuus on hankala sana ja siksi olen yrittänyt olla käyttämättä sitä viime vuosina. Kun jokin asia esitetään todeksi, se lukittautuu. Olen itse oppinut vaikeuksien kautta mustavalkoisen ajattelun vahingollisuuden. Ihminen, jonka mieli ei pysty joustamaan totuudesta, on haavoittuvainen. Parin vuoden ajan pääni täyttyi ajatuksista, jotka eivät jättäneet rauhaan. Lääketieteellisten diagnoosien näkökulmasta olin sairaalloisen mustasukkainen.

Nykypäivänä nämä ajatukset eivät kulje mielessäni. Se mikä muuttui, on tämänkin tutkielman aiheena: todellisuuskäsitykseni. Ympäristöni, sosiaaliset suhteet mukaan lukien, pysyi muuttumattomana. Silti minulla oli yhtäkkiä tilaa elää. Olin ymmärtänyt, ettei elämäni ole minun kontrolloitavissani ja se tuntui vapauttavalta. Muutokseni alullepanijana toimi Vivien Burrin (2003) teos ”Social constructionism”. Tämän jälkeen ajatukseni yksilön olemuksesta muuttuivat ja minä sen mukana.

En enää ajatellut miksi ihmeessä ihmiset tekevät mitä tekevät. Kysymys toisen ihmisen tuominnasta tuli täysin merkityksettömäksi. Ihmiset ovat kokemuksiensa ja niihin liitettyjen merkitysten tuotteita. Minä olisin aivan erilainen, jos olisin syntynyt eri aikaan tai kokenut ylipäänsä erilaisia asioita. Tätä kautta tärkeäksi nousi toisen ihmisen ymmärtäminen hänen lähtökohdistaan ja ennen kaikkea aito kiinnostus sitä kohtaan, miksi ihmiset ovat sellaisia kuin ovat. Tuominnan korvasi ymmärrys. Sen ymmärtäminen, että vaikka asiat olisivat johtaneet tekoihin, joita ei voisi hyväksyä, ei ihminen niiden takana ole paha. Yksilö on konstruktio, joka muuttuu merkitysten ja kokemusten myötä.

Oma kohtainen tarinani on syy sille, miksi haluan tuoda niin vahvasti esiin konstruktionistista yksilökäsitystä sosiaalityön kontekstissa. Koen, että sillä on paljon annettavaa ihmisille ja heidän välisille suhteilleen. Yksilöitä ohjaavat ja määrittävät totuuskehikot kaventavat ihmisten elintiloja. Minulle ne loivat ”henkisen” sairauden, josta en nähnyt tietä ulos. Miten olisin? Enhän nähnyt omaa todellisuuttani pidemmälle, kunnes koko todellisuuteni kyseenalaistettiin.

Ihmisestä on kyllä olemassa totuus, se vain on relativistinen. Ei tarvitse kuin perehtyä hieman historiaan tai erilaisiin kulttuureihin huomatakseen kuinka erilaisia ihmiset voivat olla. Klassinen esimerkki löytyy villilapsista, jotka ovat kasvaneet ihmisistä eristyksissä tai jopa eläinyhteisöjen parissa. Löydettyäessä heissä ei ole mitään, mikä tekisi heistä ”ihmisen”. Missä heidän sielunsa tai järkensä on?

Tärkeää konstruktionistiselle yksilökäsitykselle on, että ihmisessä ei ole sisäsyntyisiä ajatuksia. Ihminen on biologinen olio, jolle on tietämättömästi syystä kehittynyt puhekyky ja kieli, jolla kommunikoida. Kieli taas elää aivan omaa elämäänsä ihmisissä mahdollistaen mitä erilaisimmat elämänmuodot ja yksilöt. Mutta totuus ihmisestä ei mene tätä pidemmälle. Tämäkin totuus on kyseenalaistettavissa, sillä perimmäisin kysymys jää aina ilman täydellistä empiiristä varmistusta. Totuudet ihmisen oikeasta tavasta elää, tai jonkin asian paremmuudesta suhteessa toiseen taas ovat aina vain näkökulmia. Se joka hyväksyy tämän, kantaa mukanaan elämän keveyden.

4 MERKITYKSIÄ SOSIAALITYÖLLE

Sosiaalityössä pyritään usein saamaan joku ihminen toimimaan toisin. Olipa kyseessä tutkija, poliitikko tai asiakas, aina on mietittävä, miten ihminen yleensä voisi ajatella ja toimia toisin. Miten hänestä on tullut sellainen kuin hän on? Milloin hän voi muuttua? (Sipilä 1989, 138)

Nyt alkaa tutkimukseni kohta, jonka tarkoituksena on tarkastella edellä esitetyn yksilökäsityksen merkitystä sosiaalityölle. Jos lukija on edelleen eri mieltä kanssani ihmisen olemuksesta, toivottavasti tämä osio tarjoaa hänelle edes jonkinlaisia oivalluksia sosiaalityöhön ja sen tekemiseen.

Aloitan tämän osion pohtimalla sitä, mitä sosiaalityö oikeastaan edes on. Lyhyt katsaus on omiaan avaamaan sosiaalityön luonnetta. Pysin huomioimaan millaista yksilökäsitystä ja laajempaa yhteiskunnallista kuvaa vasten sosiaalityö on rakentunut. Mikä on sosiaalityön tehtävä? Mitä sosiaalityöntekijät ajattelevat asiakkaistaan?

4.1 Mitä sosiaalityö on?

”Sosiaalityö on modernin maailman eriytymiskehityksen tulos”, kirjoittaa Jorma Sipilä (1989, 13) teoksessaan Sosiaalityön jäljillä. Tällä hän tarkoittaa sitä, ettei sosiaalityötä olisi olemassa ilman moderneja yhteiskuntia, joissa oleellista on työvoiman vapaa liikkuminen. Aiemmin yhteiskuntajärjestys perustui sääty-yhteiskuntaan ja yksilön elämä oli sidoksissa lähiyhteisöön. Teknologian ja talouden kehittymisen myötä tarvittiin myös vapaasti liikkuvaa työvoimaa, joka jäi vaille yhteisön turvaa. (Emt. 13—17.) Kapitalistinen yhteiskunta tarvitsee sosiaalityönsä.

Sosiaalityö instituutiona syntyi siis osana yhteiskunnan modernisaatiota, mutta mitä sosiaalityö on? Tätä taustaa vasten näyttäisi siltä, että sosiaalityö on ennen kaikkea instituutio, joka pyrkii yhteiskunnallisen koheesion ylläpitämiseen. Kun ihmisten turva yhteiskunnassa pettää, seurauksena siitä on kaaos. Yhteiskunnat eivät toimi kaaoksessa, joten ihmisten hyvinvoinnin edellytykset on järjestettävä jollakin tavalla. Timo Toikko kirjoittaaakin, että 1800-luvun lopun vaivashoidossa olennaista oli sosiaalisten ongel-

mien hallinta. Ongelmiin oli pakko puuttua, kun ne olivat kasvamassa hallitsemattomiksi. Esimerkiksi kerjuu oli luvanvaraista ja vasta massoittain vaeltavat köyhien kerjäläisten joukot alettiin nähdä ongelmana. (Toikko 2005, 56—57.)

Ongelmien hallinnan lisäksi sosiaalityössä on kuitenkin nähty aina olevan myös muita elementtejä. Sosiaalityö ei suostu taipumaan pelkästään hallintakoneiston yhdeksi osaseksi. Sipilä (1989, 63—64) esimerkiksi jakaa sosiaalityön työmuodot kontrollin, sosialisointiin, tuen, suojelun ja terapian elementteihin. Toikko (2005, 213—221) taas jakaa sosiaalityön ensin yleisesti materiaaliseksi ja ei-materiaaliseksi auttamiseksi, mutta tarkempi erittely paljastaa Toikon paikantavan samoja sosiaalityön työmuotoja kuin Sipiläkin. Myös Kirsi Juhilalle (2012) sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen suhde paljastuu kontrollina, kumppanuutena ja huolenpitona.

Sosiaalityön yksiselitteinen määrittelyminen on siis haastavaa. Tyydymme tässä tutkielmassa edellä mainittuihin sosiaalityöstä tehtyihin jakoihin. Ainakin toistaiseksi. Oleellista on ymmärtää, että sosiaalityötä tehdään erilaisissa organisaatioissa ja niiden perustehtävä on osaltaan määrittelemässä sitä, mikä sosiaalityön elementti korostuu eniten. Esimerkiksi lastensuojelussa kysymys asiakkaan suojelusta ja toisen kontrolloimisesta on aina läsnä. Aikuisten kanssa tehtävässä työssä taas ainakin suojelun, ja toivottavasti myös kontrollin, näkökulmat jäävät vähemmälle huomiolle.

Tämän tutkielman näkökulmasta tärkeäksi nousee pohtia näiden toimintamuotojen taustalla vallitsevia ihmiskäsityksiä. Ovatko sosiaalityön eri elementit sovitettavissa yhden ja saman yksilökäsityksen sisään? Käännämme katseemme kohti sosiaalityössä vallitsevia näkemyksiä asiakkaista.

4.2 Näkemykset asiakkaista

Sosiaalityössä vallitsevat näkemykset asiakkaista juontavat juurensa pitkälle sosiaalityön historiaan. Oikeastaan ne ovat olleet läsnä koko ihmisten historian ajan. Yhteisöt luovat normit ihmisten elämälle. Näyttäisi kuitenkin siltä, että normien mukaan eläminen on mahdotonta kaikille yhteisön jäsenille. Tämän havainnon teki jo sosiologian klassikko Émile Durkheim. Hänen mukaansa osa ihmisistä on määriteltävä poikkeaviksi, jotta kontrolli voisi toimia uskottavasti. (Emt., 83—91.) Normien olemassaolon selventämiseksi tarvittaisiin siis sekä kuuliaisen, että poikkeavan esimerkit. Durkheimin oletus vaikuttaisi

kuitenkin liian yksioikoiselta. Ehkä normeista poiketaan, koska nietzscheläisittäin ne tu-
kahduttavat ihmisen (biologisia) haluja.

Tässä tutkielmassa ei ole kuitenkaan tarkoitus väitellä siitä, miksi ihmiset poikkeavat
normista. Kiinnostuksenamme on yhteisön suhtautuminen poikkeaviin ja tämä kysymys
on erityisesti sosiaalityölle olennainen. Normeista poikkeavat eivät nimittäin ole pelkäs-
tään yksi yhtenäinen joukko, vaan on olemassa raja, joka tuntuu olevan myös sosiaali-
työlle erittäin ongelmallinen. Sosiaalityössä ongelma kääntyy kontrollin ja tuen väliseksi
kamppailuksi. Taustalla oleva ajatuskulku on seuraavanlainen: Osa poikkeavista on
omasta syystään aiheuttanut tilanteensa, eivätkä he sen vuoksi ole oikeutettuja yhteis-
sön apuun. Toinen osa poikkeavista taas on joutunut heistä riippumattomien syiden joh-
dosta hankalaan tilanteeseen. Koska syy ei ole oma, myös tuki on perusteltu.

Sosiaalipolitiikassa tämä jako käsitteellistetään esimerkiksi kirjoittamalla ansaitsematto-
mista ja ansaitsevista asiakkaista (ks. esim. Juhila 2006, 21; Juhila 2009, 299). Ansaitse-
mattomien ”oikealle” tielle saamiseksi tarvitaan kontrollointia, kun taas ansaitsevat tar-
vitsevat tukea. Väitän, että tämä ilmiö ei koske pelkästään sosiaalipolitiikkaa ja -turvaa,
vaan konkretisoituu myös monen sosiaalityöntekijän työotteessa ja ajatusmaailmassa.
Esimerkiksi Sipilä (1989, 64) näkee kontrollin olevan tärkeä osa sosiaalityötä:

Niin 1800-luvun romantiikka kuin 1900-luvun psykiatriakin on usein nähnyt van-
git, rikoksenteijät ja muut pahantekijät onnettomina, huonosti kohdeltuina ih-
misinä. Jos näin ajatellaan, olisi ehkä mahdollista sekä vähentää normien tahal-
lista rikkomista että nostaa ihmisiä norminmukaiseen elämään pohjimmiltaan
yhtä ja samaa menetelmää käyttäen – kohtelemalla ihmisiä hyvin. Riittävä tuki
olisikin tehokkainta kontrollia. Mutta toisaalta tiedetään, ettei ihmisten hyväksi-
käyttö ja vahingoittaminen lopu tukemalla niiden tekijää.

Sipilä ei tarjoa väitteensä tueksi muuta kuin passiivimuodon ”tiedetään”, joten jou-
dumme asettamaan kyseenalaiseksi vain hänen ja muiden ”tietäjien” näkemykset. Sipi-
län taustalla vallitseva ajatus näyttäisi menevän edellä mainittuun ”ihmisen oma syy” -
kategoriaan. Meidän yksinkertaistettuna lähtökohtanamme taas on, että kohtelemalla
ihmisiä hyvin, saavutamme myös ”hyvät” tulokset. Paikantamaamme yksilökäsitykseen
nojataten, otamme kantaa tähän avuntarvitsijoita ja poikkeavia muutenkin jakavaan ”ikui-
suuskysymykseen” (ks. esim. Jokinen 2008).

4.3 Oma syy?

Ei ole ihme, että kysymys ihmisen vastuusta ja omasta syystä on niin vaikea. Se linkittyy oleellisesti taustalla vallitsevaan yksilökäsitykseen. Konstruktionistisessa yksilökäsityksessä olemme asettaneet koko yksilön olemassaolon kyseenalaiseksi. Olemme sitoutuneet käsitykseen, jonka mukaan yksilö rakentuu kokemuksiensa pohjalta. Rationaalisessa mielessä yksilöä ei siis ole olemassa. Ihmisellä ei ole omaa sielua tai järkeä, joka tekisi hänestä ainutlaatuisen. Sisäisiä (kokemuksesta puhtaita) ajatuksia ei yksinkertaisesti ole olemassa.

Miten mikään voi siis olla kenenkään oma syy, jos ”omaa” ei ole olemassa. Eikö ajatus ihmisen vastuullisuudesta pidä jo sisällään jonkinlaisen yksilön, jolla olisi ylipäänsä olemassa jonkinlainen valinnan mahdollisuus? Ajatus vaikuttaa kestävämmältä. Kriitikon sormet syyhyävät jo: ”silloinhan ihmiset voisivat tehdä mitä haluavat, koska heidän ei tarvitse olla vastuussa teoistaan”. Kriitikko jatkaa: ”sitä paitsi minä teen valintoja jatkuvasti elämässäni”.

Yksilö on ensinnäkin vastuussa teoistaan yhteisölle. Minää ei ole ilman muita (ks. Mead 1934). Kuka siis haluaisi elää sellaisen yhteisön jäsenenä, jossa yhteisiä normeja ei olisi? Ihmiset ovat jo kauan sitten hylänneet luonnontilan, mutta sitä haluavalle voisi olla paikallaan järjestää kyyti autiolle saarelle yhdessä muiden halukkaiden kanssa.

Toiseksi en ole yhtään varma siitä teenkö itse omat valintani. Minulla on kyllä käsitys itsestäni, niin kuin kaikilla muillakin. Lockelta opimme, että tietoisuutemme itsestämme nousee tajunnastamme. Tajunta taas on seurausta kokemuksesta. Nietzscheä, Derridalta ja Foucault’lta opimme, että tajuntamme ei synny pelkästään kokemuksesta, vaan kielestä ja sille annetuista merkityksistä. Kielen avulla käsittelemme kokemuksemme ja refleктоimme todellisuuttamme. Ilman kieltä kokemukset vain virtaisivat hallitsemattomina kuvina päässämme. Mihin valintani siis perustuvat? Kuka minä olen?

Uskoisin, että David Humella on ollut samanlaiset kysymykset mielessään, kun hän päätyi korostamaan tunteiden perustavanlaatuisuutta ihmisten toiminnalle. Aloiteetaan helpolla esimerkillä: Kun valitsen ravintolassa kahden minua kiinnostavan ruoan

välillä, mihin lopullinen valintani perustuu? Tunteeseen siitä kumpi maistuisi parem-
malta. Seuraavalla kerralla voin tehdä erilaisen valinnan syömäni ruoan välillä, mutta
valintani perustuu edelleen tunteeseen.

Entä miten valitsen, kun tunteeni näyttäisi olevan ristiriidassa sen kanssa mikä on järke-
vää? Minun pitäisi vähentää alkoholin käyttöäni, mutta en pysty siihen. Oikeasti järjellä
ei ole mitään tekemistä päätöksen kanssa. Kyseessä on vain tunne siitä, että rajoit-
tamalla alkoholin käyttöäni, olisi elämäni jollain tavalla parempaa. Toisin sanoen on-
gelma on kahden tunteen välillä. Toiminta alkaa tunteesta.

Kun ihminen esitetään vailla toimijuutta, haastavimmaksi kysymykseksi nousee muutok-
sen mahdollisuus. Miten muutos voi olla ikinä mahdollista, jos ihmisillä ei ole edes toi-
mijuutta (ks. esim. Burr 2003)? Aikaisemmin ajattelin muutoksen olevan mahdollista,
sillä diskursseja on niin monenlaisia, että niiden uudelleen järjestäminen yksilön aivoissa
muokkaa aina maailmaa. Toiseksi myös materiaallinen todellisuus muuttuu luoden aina
uusia diskursseja ja näkökulmia. Vastaus jättää silti myös aukkonsa. Miksi kukaan tarkas-
telisi asioita eri näkökulmasta? Miksi ajattelutavat muuttuisivat? Ihmisillä on pakko olla
toimijuutta myös yhteiskuntaan nähden. Emme siis olisi vain rakenteiden muovaamia,
vaan myös niitä muokkaavia.

Tämä ajatus toisi meidät takaisin siihen, että ihmisillä olisi sittenkin jonkinlainen sielu tai
järki. Ihmisillä olisi siis jonkinlainen toimijuus, jolla he toisaalta voivat vaikuttaa asioihin
ja toisaalta taas eivät. Toimijuudesta päädyimme takaisin vastuullisuuteen ja liikumme
taas tuen ja kontrollin janalla, jossa toisena ääripäänä on nähdä ihmiset yhteiskunnan
uhreina ja toisena oman onnensa seppinä. Päädyimme takaisin lähtöpisteeseen, josta
olemme vain tehneet monimutkaisemman. Mistä nyt tiedämme, kuka tarvitsee tukea ja
kuka kontrollia? Miksi jossain asiassa voidaan nähdä ihmisellä olevan toimijuutta ja toi-
sessa taas ei? Miksi jokin valinta johtaa korostamaan ihmisen omaa syytä ja toinen ei?

Tunteen takia. Ihmiset ja yhteiskunnat muuttuvat. Vastaus ei löydy myönnytyksestä toi-
mijuuden suuntaan. Muutos johtuu tunteesta. Valintani perustuu sille, mikä tuntuu hy-
vältä. Miksi ihminen siis ajattelisi eri tavalla? Koska hänellä ei ole hyvä olla. Miksi ajatte-

lutavat muuttuisivat? Koska ihmiset kyllästyvät. Miksi ajattelun historiassa ideat kiertävät kehää? Koska uudelle sukupolvelle aiemman sukupolven ajatukset ovat olleet arkipäivää eli jotain tylsää ja muutettavaa.

Yksilö ei siis tee valintoja siinä mielessä, että voisimme olettaa yksilöllä olevan jonkinlaista toimijuutta. Yksilö on tunteita, kokemuksia ja diskursseja ja hänen valintansa perustuvat niihin. Tästä näkökulmasta mikään ei ole ihmisen omaa syytä, koska ihmiset ovat vailla toimijuutta. Samanlainen elämä johtaa samanlaiseen lopputulokseen. Jos kuitenkin sanomme jonkin asian olevan ihmisen omaa syytä, on sillä seurauksensa. Maailmasta voi luoda monenlaisen. Asioiden totuus ja eletty todellisuus voivat olla kaukana toisistaan ja silti ihmiset voiva elää toimintakykyisinä kuplissaan. Kieli ja todellisuus ovat erottamattomia ja jokainen elää omien totuuksiensa kautta.

Mutta mitä luulet käyvän ihmiselle, joka saadaan uskomaan hänen ongelmiansa johtuvan hänestä itsestään? Hän sisäistää ongelmansa ja nyt ne ovat hänessä. Osa häntä, osa hänen minuuttaan. Diagnoosi on annettu, mutta miten jatkuu hoito? Seuraavaksi pohdimme, millaisella tavalla voimme kohdata yksilön sosiaalityössä.

4.4 Yksilön kohtaaminen

Olemme toistaiseksi määritelleet sosiaalityön olevan moninaista. Kirjallisuuteen nojaten sosiaalityö on määrittynyt kontrolliksi, kumppanuudeksi ja huolenpidoksi. Olemme myös todenneet erilaisten elementtien läsnäolon riippuvan pitkälti siitä organisaatiosta, jossa sosiaalityötä tehdään. Lastensuojelussa korostuvat eri asiat kuin aikuissosiaalityössä. Nyt tarkastelukulmamme muuttuu. Tarkastelemme yksilön kohtaamista osana vuorovaikutusta. Enää ei ole merkitystä kohtaamme yksilömme organisaatiossa, jossa korostuu byrokratiatyö, palvelutyö tai psykososiaalinen työ (ks. Sipilä 1989, 213—242). Organisaatio tietenkin osaltaan määrittää työntekijän ja asiakkaan välistä vuorovaikutusta, mutta nyt tarkoituksenamme olisi luoda periaatteita, jotka ylittävät nämä perinteiset jaot.

Ensinnäkin yksilö tulisi kohdata hänen lähtökohdistaan käsin. Asiakas hyväksytään selkälaisena kuin hän on (Särkelä 2001, 31). Ihmisten tekojen taustalta löytyvät kyllä selitykset. Yksilön ymmärtämiseksi tarvitaan siis ymmärrystä. Tämän periaatteen tulisi olla kaiken lähtökohta työssä, joka perustuu ihmisten väliselle kohtaamiselle. Tässä lienee syy

sille, miksi ammatillisessa sosiaalityössä halutaan usein mieluummin korostaa tukea kuin kontrollia. Kontrolli nimittäin ei sovi alkuunkaan toisen ihmisen ymmärtämiselle. Organisaatio voi olla vankila, lastensuojelun toimisto tai koulukuraattorin huone. Tässä vaiheessa kohtaamista oleellista on vain toisen tarinan ymmärtäminen.

Kun tarina on kerrottu, on sosiaalityöntekijä valintojen edessä. Oikeastaan sosiaalityöntekijä on ollut valintojen edessä tarinan alusta asti. Hän on ollut vahvistamassa tai heikentämässä kerrottua tarinaa. Hän on osa syntynyttä tarinaa. Ihminen on relationaalinen olento (ks. Gergen 1994; 2004). Kontrollin ja tuen osaset ovat olleet läsnä vuorovaikutuksessa. Mitä kohtaa tarinasta työntekijän olisi järkevä tukea, mitä kontrolloida?

Tähän kysymykseen pyrkivät vastaamaan erilaiset ihmisen muutokseen tähtäävät teorit. Narratiivinen lähestymistapa korostaisi yksilön uudelleen rakentamista myönteisemmässä valossa (White & Epston 1990). Voimavarakeskeinen lähestymistapa kiinnittäisi huomionsa yksilön positiiviseksi määriteltyihin ominaisuuksiin (Saleebey 1997). Ratkaisukeskeinen lähestymistapa kiinnittäisi huomionsa yksilön positiivisempien ratkaisujen löytämiseen ja niin edelleen (De Shazer 1985). Oleellista on, että yksilö näkisi tilanteensa erilaisena.

Muutokseen tähtäävät teorit kuulostavat niin hienoilta. Voi mitä yksilön valtautumisen ja voimaantumisen ilotulitusta ne voivatkaan tarjota. Silti kuka tahansa sosiaalityöntekijä tietää käytännön kokemuksensa kautta, että harvoin näin on. ”Auttamisen” teorit kuulostavat usein myönteisiltä ja hyväksyttäviltä. Ne piirtävät eteensä ongelmista kärsivän yksilön ja auttamisen kehikon sisällä voi olla vaikea nähdä, etteivät kaikki ihmiset ole avun tarpeessa. Tai mitä tämä ”apu” ylipäänsä tarkoittaa? Kuka sitä tarvitsee?

Foucault’n (esim. 1980) vallan ja hallinnan käsitteistö pureutuu erittelemään ihmisten muutoksiin tähtääviä tieteitä, jossa tieto ja valta kietoutuvat toisiinsa. Oleellista on ymmärtää millaisia subjektina olemisen mahdollisuuksia ja rajoituksia tietynlainen tieto tuottaa. Hallinta toimii parhaiten silloin, kun yksilö saadaan itse uskomaan tietynlaisen toiminnan olevan väärää ja toisen oikeaa. Foucault’n sanoin: (2014, 224):

Pohjimmiltani olen aina yrittänyt vain jäljittää, miten tietyt instituutiot ovat katsoneet toimivansa järjen ja normaaliuden nimissä – ja miten ne ovat sitten käyt-

täneet valtaa ihmisryhmiin määrittäen esimerkiksi käyttäytymistä, olemisen, toiminnan ja puhumisen tapoja, jotka nimetään poikkeavuudeksi, hulluudeksi, sairaudeksi ja niin edelleen.

Sosiaalityön ”järki” ja normalisointi voidaan siis nähdä asiakkaiden hallinnan ja kontrolloinnin välineinä. Näin on erityisesti silloin, kun työntekijä tarkastelee asiakastaan normaalina pidetystä valtavirrasta käsin (ks. Helne 2002). Miksi näin on? Siitä syystä, että työntekijä uskoo tietävänsä mikä on normaalia ja hyväksyttävää. Työntekijällä on tieto, jonka avulla asiakkaan elämästä tulee parempaa. Tässä ajattelutavassa kontrolli kääntyy tueksi ja auttamiseksi, sillä määränpäänä nähdään olevan asiakkaan parempi elämä.

Arja Jokinen (2008) tarkasteli tutkimuksessaan sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä tuesta ja kontrollista. Tutkimuksessa lähdettiin liikkeelle siitä, että sosiaalityöntekijä on viranomainen ja näin kontrolli on aina läsnä hänen työssään. Tämä on kontrollipuolen itsensänselvyys. Sosiaalityöntekijöiden näkemyksistä paikantui kuitenkin myös kaksi muuta kontrollin muotoa. Kontrolli nähtiin sekä asiakasprosessiin kytkeytyvänä seurantana että asiakkaan itsesäätelynä. Mielenkiintoista on, että kaksi jälkimmäistä kontrollin muotoa sai perustelunsa asiakkaan kautta. (Jokinen 2008, 110—144.) Kontrollia harjoitetaan asiakkaan vuoksi. Sen ansiosta asiakkaan elämä paranee. Vanhempi kohtaa lapsen (ks. Jokinen 2008, 141).

On varmasti vaikea tehtävä tietää toisen asiat paremmin kuin hän itse. Hienoa, että jotkut ovat nähneet ihmistieteiden valon kirkastamana totuuden ihmisenä olemisesta. Minulle valo osoitti vain tiedon relativistisen luonteen ja siksi kuljenkin pimeässä. En tiedä muiden ihmisten ongelmista mitään, elleivät he niistä kerro. En epäile heidän tarinoidensa oikeellisuutta. Epäilen kaikkien tarinoiden oikeellisuutta. En tiedä miten voisin ratkaista toisen ihmisen ongelmat, mutta hän voi sen tietää. Voimme löytää ratkaisut yhdessä tarkastelemalla asioita eri näkökulmista. Tai sitten emme. Seuraavaksi tarkastelemme yksilön muuttumista etiikan näkökulmasta. Voiko yksilön muuttamista edes perustella?

4.5 Yksilön muuttamisen eettinen perusta

Olemme huomanneet, että totuus yksilöstä johtaa niin sanottuun arvorelativismiin. Relativisteja syytetään usein eettisestä välinpitämättömyydestä, koska heidän ei nähdä otavan kantaa siihen, mikä on oikein ja mikä väärin (ks. Blackburn 2011, 19–29). Relativismia on kuitenkin pikemminkin sen huomion tekeminen, ettei maailmassa ole universaaleja hyvän ja pahan tai oikean ja väärän käsitteitä. Relativismi asettuu ennen kaikkea ehdottomia totuuksia vastaan. Ehdottomat totuudet ja arvot ovat pikemminkin niitä, jotka eivät salli erilaisuutta ja ovat eettisesti välinpitämättömiä.

Relativismissa ei siis ole kyse siitä, että kaikki olisi sallittua. Siinä on kyse absoluuttisten totuuksien kritiikistä. Arvot kuuluvat ihmisille. Niistä väitellään ja sovitaan heidän välillään (ks. Edwards & Ashmore & Potter 1995). Ei ole mitään ihmistä ylempää tahoja, johon voisi vedota. Tällä tavalla saavutetaan ymmärrys ihmisten välillä.

Relativismi asettaa näennäisen haasteen myös sosiaalityölle, sillä ihmisten tekoja ei voida tuomita vetoamalla johonkin ylempään moraaliin. Oikea haaste on siinä, että ihmiset todella ymmärtäisivät arvojen olevan vain heidän välisiä. Tämä ei todellakaan ole mikään uusi asia, vaan jo esimerkiksi Epikuros (341–270 eaa.) esittää ajatuksen oikeudenmukaisuudesta olevan vain ihmisten tekemä sopimus. Epikuros (2006, 80) kirjoittaa luontaisesta oikeudenmukaisuudesta, jota ilmaisee ”yhteistä hyötyä ajava sopimus olla vahingoittamatta toista osapuolta”.

Epikuroksen luontaisen oikeudenmukaisuuden periaate löytyy kaikista vapaista yhteiskunnista. Suomen perustuslain (731/1999) 7§:n mukaan ”Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen”. Ihmisellä on oikeus elää niin kuin hän parhaaksi näkee edellyttäen, ettei hän riko muiden vastavia oikeuksia.

Tämä oikeus on kaikilla. Olitpa sitten yhteiskunnan poikkeaviin lukeutuva tai arvostettu lainvalvoja. Ammattiliitto Talentian (2013, 8) sosiaalityön ammattilaisen eettisistä ohjeista löytyy kohta itsemääräämisoikeudesta, jossa kirjoitetaan:

Ammattilaisen on omista arvoistaan ja elämänvalinnoistaan riippumatta kunnioitettava ja edistettävä asiakkaansa oikeutta tehdä omat valintansa edellyttäen,

että tämä ei uhkaa muiden oikeuksia tai oikeutettuja etuja. Täysvaltainen asiakas on vastuussa omista valinnoistaan ja niiden seurauksista.

Talentia antoi todella vahvan mandaatin sosiaalityön asiakkaan omien valintojen tärkeydelle. Valinnat tuovat myös vastuun ja näin asiakas nähdään olevan itse vastuussa tekemistään valinnoista. Talentia (2017, 12) kuitenkin päivitti ohjeensa ja nyt itsemääräämisoikeus kuuluu näin:

Työntekijän tulee kunnioittaa asiakkaan itsemääräämisoikeutta. Itsemääräämisoikeus on perusoikeus, joka tarkoittaa sitä, että työntekijän on kerrottava asiakkaalle eri mahdollisuuksista sekä niiden eri vaikutuksista ja näin tarjota asiakkaalle mahdollisuus tehdä valintoja.

Muutos on huomionarvoinen. Asiakkaan itsemääräämisoikeus määrittyy nyt työntekijän kautta. Työntekijän on kerrottava erilaiset valinnan mahdollisuudet, jotta asiakas voi siten tehdä valintoja. Ensimmäinen teksti painottaa asiakkaan oikeutta ja vastuuta valinnoissaan ja toinen teksti työntekijän velvollisuutta asianmukaisen tiedon levittämisessä. Vuoden 2017 ohjeet jatkuvat vielä niin, että itsemääräämisoikeuden ei nähdä olevan ehdoton. Ihmisen kyky tehdä omia valintoja ja ratkaisuja voi nimittäin olla puutteellinen. (Emt.)

Painotuserot ovat huomattavia. Mitä tästä oikein pitäisi ajatella? Näyttäisi siltä, että Talentia on toden teolla törmännyt sosiaalityön moninaisuuteen. Kun korostetaan asiakkaan täysivaltaisuutta ja omia valintoja, jäävät vähemmälle huomiolle ne sosiaalityön asiakkaat, jotka eivät välttämättä pysty siinä hetkessä tai koskaan määräämään täysin elämästään. Kun taas korostetaan asiakkaiden itsemääräämisoikeuden muotoutumista osana sosiaalityöntekijän velvollisuuksia tai osana itsemääräämisoikeuden rajoittuneisuutta, jäävät vähemmälle huomiolle ne asiakkaat, jotka voidaan nähdä täysivaltaisina.

Tätä ongelmaa pitäisi tarkastella miettimällä sen mahdollisia seurauksia. Jos esimerkiksi aikuissosiaalityössä lähestytään jokaista asiakasta potentiaalisesti asioistaan tietämättömänä ja hänen täysivaltaisuuttaan punnitaan, ollaan vaarallisella tiellä. Työntekijän pitäisi kyllä ymmärtää ero ihmisten näennäisen itsemääräämisen välillä. Ne jotka eivät selviä omillaan, ovat varmasti olleet jo elämänsä alusta asti huollon piirissä tai sitten sairastuneet johonkin toimintakykyä alentavaan sairauteen myöhemmällä iällä.

Jos taas korostetaan liberalismien hengessä ihmisten täysivaltaisuutta ja vastuuta omasta elämästään, pitää myös todellisuuden vastata tätä ajatusta. Ei voi esimerkiksi olla niin, että korostetaan samaan aikaan ansaitsemattomien patistamista töihin, jos todellisuudessa töitä ei riitä läheskään kaikille. Tämän ajattelun mukaisesti on muiden helppo pestä kätensä ja jättää jokainen oman onnensa varaan.

Liberalismilla on kuitenkin korvaamattoman tärkeä merkitys yksilöllemme. Ensinnäkin sosiaalityön trendisanaa lainatakseni: se valtauttaa ihmisen. Sinun ei tarvitse elää näin, jos et tahdo. Yksilön muutoksen avaimeksi nousee tiedon lisääminen, erilaisten näkökulmien esiin tuominen. Ratkaisevaa on se minkälaisen totuuksien mukaan yksilö elää. Olet vapaa tekemään valintasi itse, mutta tiedätkö varmasti millaisia seurauksia ne tuovat mukanaan? Valitettavasti, kuten tiedämme, asiat eivät ole läheskään näin yksinkertaisia.

Konstruktionistisen yksilökäsityksen näkökulmasta yksi asia on kuitenkin selvä. Ihmisten elämään puuttumisessa ei voida vedota johonkin ylempään moraalisiin tai työntekijän omiin käsityksiin oikeasta ja hyvästä elämästä. Liberaalissa maailmassa ei vain voida tehdä vaatimuksia yksilön muutokselle, ellei hän riko toiminnallaan muiden oikeutta vapaaseen elämään. Yksilön pitäisi astua kontrollin kohteeksi vasta silloin. Seuraavaksi tarkastelemme yksilön muutosta osana instituutiota, jonka tehtävänä on vaikuttaa ja muuttaa yksilöä, jotta elämä voisi taas jatkua täysivaltaisena.

4.6 Kontrollia vai tukea?

Yksilömme on nyt asiakkaana instituutiossa, jonka tehtävänä on vaikuttaa häneen. Hänen täysivaltaisuutensa on uhattuna. Yksilömme on esimerkiksi pahoinpidellyt lastaan tai käyttänyt lapsia seksuaalisesti hyväksi. Miten hänet tulisi kohdata, jotta muutos olisi todennäköisin? Tämä kai on sosiaalityön tärkeimpiä kysymyksiä. Konstruktionistinen yksilömme on ainutlaatuinen. Hän voi olla sekoitus vähän kaikkea sieltä täältä, joten hänen muutostaan ei voida tarkastella positivistisesta tiedekäsityksestä käsin. Empiria on yksilön perusta, mutta yleistävällä tutkimuksella emme tule saavuttamaan avaimia yksilön muutokseen.

Aloitamme työmme kohtaamalla yksilömme. Olemme oppineet, että yksilön kohtaamisessa tärkeintä on ymmärtää hänet. Minkälaisen totuuksien ohjaamana hän toimii niin

kuin toimii? Emme tarkastele yksilöämme omien totuuksiemme kautta, vaan pyrimme saavuttamaan ymmärryksen hänen merkitysmaailmassaan. Tätä ei voida ikinä saavuttaa, jos työntekijä on kontrolloiva ja moralisoiva. Unohda hyvä ja paha. Unohda sielu ja sen tuoma vastuu. Seuraa tarinaa. Kommentoi, kysy ja yritä ymmärtää.

Kun ymmärrys on saavutettu, seuraa haastavin asia. Miten muuttaa toista? Christopher Hall käyttää työssään sosiaaliseen konstruktionismiin pohjaavaa lähestymistapaa, joka huomioi aina kunkin asiakkaan omat lähtökohdat. Hall kuvaa työtötään käsitteellä "way-of-being". Hänen tarkoituksenaan on yrittää ymmärtää, miten hänen asiakkaansa itse ymmärtää ongelmansa. Asiakas voi esimerkiksi kertoa ongelmastaan, joka osoittautuu ulkoapäin määritellyksi, eikä välttämättä kovin käyttökelpoiseksi. Tässä tapauksessa Hall lähtisi purkamaan asiakkaalle määriteltyä ongelmaa. Onko tämän ongelman ymmärtämisestä näin sinulle hyötyä? Millaisia muita ratkaisuja voisi olla? (Hall 2012.)

Hallin tarkoituksensa on siis tarjota asiakkaalleen tarvittaessa muitakin näkemisen tapoja. Työssään hän keskittyy erityisesti asiakkaiden vahvuuksiin. Hallin työn perustana on sosiaalinen konstruktionismi, jonka kautta hän ymmärtää todellisuuden ennen kaikkea konstruktiona, jossa on tilaa monenlaisille totuuksille (Hall 2012, 47). Oleellista on siis päästä sisälle yksilön omaan maailmaan ja miettiä mikä toimisi juuri hänelle. Muutoksen mahdollisuus löytyy työntekijän ja asiakkaan vuorovaikutuksen sisältä.

Hallin lisäksi esimerkiksi Nigel Partonin työtötä ohjaavat konstruktionistiset ja post-modernit ajatukset (ks. Parton 2012; Parton & O'Byrne 2000). Myös Partonille (2012, 145) totuuksia on monenlaisia ja hän korostaa Hallin tavoin yksilön tarinan ymmärtämistä:

An open-minded engagement with people's stories and the possibility of helping them to reauthor their lives using more helpful stories can be both an empowering and a respectful way of understanding situations and bringing about change.

Kun yksilön tarina on ymmärretty ja yhteinen tila löydetty, tärkeäksi nousee positiivisemmän tarinan löytäminen. Yksilön tarina pyritään erottamaan (externalize) hänestä itsestään, jotta uusia näkemisen tapoja voi syntyä. Tämän jälkeen tärkeäksi nousee uudemman "minän" tukeminen esimerkiksi ratkaisukeskeisen (De Shazer 1985, Miller 1997) voimavarakeskeisen (Saleebey 1997) tai narratiivisen terapian keinoin (White &

Epston 1990). Lähestymistapojen fokus on koko ajan yksilössä: siinä mitä hän haluaa ja millä keinoin hän sen saavuttaa. (Parton 2012, 146—147.)

Edellä esitetyt lähestymistavat voivat vaikuttaa positiivisesti yksilöön ja rakentaa hänelle vahvempaa minuutta. Huomionarvoista on, että Parton esittelee työtötään osana lastensuojelun kontekstia. Hän kirjoittaakin, ettei lähestymistapa vähennä yksilön vastuuta esimerkiksi muiden hyväksikäytöstä (Parton 2012, 147). Tässä vaiheessa onkin paikallaan kysyä mitä tapahtuu, jos yksilö ei muutu? Mitä tapahtuu, jos toisen vahingoittaminen jatkuu?

Kontrolli saapuu kuvioon tavalla tai toisella, mutta sillä on perustelunsa. Työntekijän pitää olla läpinäkyvä ja rehellinen työssään. Esimerkiksi lastensuojelussa on paikallaan puhua huostaanoton uhkasta, jos asiat jatkuvat samalla tavalla. Tämänkaltainen kontrolli on perusteltua. Onhan kyse toisen suojelusta. On silti täysin eri asia esimerkiksi syyttää vanhempaa siitä, ettei hän pysty olemaan parempi vanhempi lapselleen. Tässä vaiheessa tutkimustamme pitäisi olla itsestään selvää, ettei toisen syyttäminen ole järkevää. Toisen muuttamisen yrittäminen moralisoinnin tai yksilön syyttämisen ja vastuullisuuden korostamisen keinoin ei johda pitkälle. Silloin työntekijän ja asiakkaan välinen ymmärrys ei ole jaettu. Silloin tilanteessa on läsnä erilaisen totuuskehikon sisällä toimivat yksilöt, jotka eivät ymmärrä toisiaan.

Ehdottomia identiteettejä ja totuuksia vastustaa myös Marie Keenan (2012). Hän käsittelee artikkelissaan työskentelyään ihmisten (miesten) kanssa, jotka ovat käyttäneet lapsia seksuaalisesti hyväksi. Keenan on tietoinen aiheensa arvolatautuneisuudesta, mutta hän ei suostu näkemään asiakkaitaan osana vallitsevaa psykologista diskurssia. Tämän diskurssin mukaan lapsia hyväksikäyttäneet ovat pedofiilejä, jotka omaavat erilaisia persoonallisia ja psykologisia puutteita (ks. Mann & Beech 2003). Lapsia hyväksi käyttäneistä tehdään eri luokan kansalaisia ja heidän olemassaoloaan määrittää pelkästään hyväksikäyttö. (Keenan 2012.)

Keenan haluaa olla luomassa erilaista diskurssia, joka vastustaa ”totalisoivia identiteettejä”. Ne eivät marginalisoi pelkästään hyväksikäyttäjiä, vaan myös hyväksikäytettyjä. Monen hyväksikäyttäjän taustalta löytyy myös hyväksikäytetyksi tulemisen kokemuksia. Keenan yrittää kertoa, ettei hyväksikäyttäjien leimaamisella pystytä ratkaisemaan tätä

ongelmaa. Päinvastoin se voi olla osa sitä. Oikea tie eteenpäin on nähdä kaikki yksilöt, niin kuin he ovat: identiteetiltään jatkuvasti muuttuvina. (Keenan 2012.)

Törmäämme jälleen siihen, mistä tämä koko tutkielma saa innoituksensa: yksilöä ei pitäisi käsitteellistää ”totalisoivien identiteettien” kautta. Pystymme parempaan. Monesti ihmisillä on kiire tuomita toisen hirveät teot, koska sitä kautta pidetään yllä jakoa ”meidän” ja ”heidän” välillä. Ihmiset eivät ole valmiita ymmärtämään ja hyväksymään sitä, että he ovat kaikki enemmän tai vähemmän samoista asioista tehtyjä. Luuletko tosissasi, että olisit itse erilainen kuin se ”toinen”, jos olisitte eläneet samanlaisen elämän? Vaikka hyväksyisimme ajatuksen siitä, että ihminen syntyy hyväksikäyttäjäksi, ei hänessä silti ole olemassa sitä osaa, johon syyttävä sormi osoittaa. Kun päästämme irti subjektin illuusiosta, saavutamme jotain aivan uutta.

5 Kohti ymmärtävää sosiaalityötä

Olemme edenneet tutkielmassani siihen pisteeseen, jossa olisi paikallaan kerätä käsitellyjä teemoja vielä kerran yhteen. Tutkielmani tavoitteena on ollut ensinnäkin käsitellä konstruktionistista yksilökäsitystä ja argumentoida sen puolesta. Olen päätenyt esittämään sen olevan todennäköisin totuus yksilöstä. Konstruktionistisessa yksilökäsityksessä tärkeintä on, ettei yksilöllä nähdä olevan mitään sisäsyntyistä sielua, järkeä tai mieltä. Tätä kautta yksilön toimijuus asettuu kyseenalaiseksi. ”Kuka minä olen?” on kysymys, johon ei löydy yksilöä ylistävää vastausta.

Tutkielmani toisena tavoitteena on ollut pohtia näin ymmärretyn yksilön merkitystä sosiaalityölle ja sen tekemiselle. Sosiaalityö nähdään usein muutokseen tähtäävänä työnä. Muutoksen kohteena on useimmiten yksilö, jolloin on erityisen tärkeää pohtia sitä, mitä edes ymmärrämme yksilöllä tarkoitettavan. Myös kysymys muutoksesta vaikuttaa hankalalta, sillä millä perusteella yksilön muuttamista voidaan edes vaatia? Tutkielmani asettaa selvän eettisen rajan yksilön muuttamiselle, joka perustuu liberalismiin ajatukselle. Toisen elämään voidaan puuttua vasta, kun hän uhkaa muiden oikeutta elämään. Tämän rajanvedon pitäisi olla itsestänselvyys esimerkiksi aikuisten kanssa tehtävässä työssä. Se ei ole kuitenkaan missään nimessä este työntekijän ja asiakkaan väliselle dialogille vaan päinvastoin. Se tekee keskustelusta tasa-arvoista, koska ilmassa ei roiku vaatimuksia kenenkään vastentahtoisesta muuttamisesta.

Sosiaalityön näkökulmasta kenties suurimmaksi haasteeksi nousee kysymys yksilön toimijuudesta. Yksilöllä ei yksinkertaisesti ole vapaata tahtoa, jolloin sosiaalityössä läsnä oleva kontrollin ja tuen dilemma asettuu haastavaksi. Rajanveto kontrollin ja tuen välillä on aina ollut vähintäänkin haastava, mutta ihmisten kontrollointi tarvitsee jonkinlaisen ajatuksen yksilön vastuusta. Asian voi kuitenkin nähdä myös liberalismiin näkökulmasta. Kontrollointi astuu kohtaamisiin, kun ihminen uhkaa toisen oikeutta vapauteen. Yksilön vastuun pohtiminen johtaa harhateille, koska ei ole olemassa vastuuta ilman toimijuutta. Ihmiset ovat kokemuksien, diskurssien ja enemmän tai vähemmän synnynnäisten ominaisuuksien monimutkainen kudelman, jossa kaikki osat vaikuttavat toisiinsa. Se mahdollistaa mitä erilaisimmat elämisen tavat ihmisten keskuudessa.

Asiakkaiden syyllistäminen tai moralisointi eivät siis voi olla hedelmällisiä lähtökohtia yksilön muuttamiseen pyrkimisessä. Yksilö voi kyllä muuttua kontrollin seurauksena, jolloin hänen voidaan nähdä omaksuvan yhteisön enemmistön tavoittelevat arvot ja totuudet. Yksi syrjäytynyt on taas palautettu valtavirtaan, mutta mitä silloin on oikeasti saavutettu? Foucault'n (ks. 1980) mukaan sosiaalisten instituutioiden tehtävänä onkin luoda "kuuliaisia ruumiita". Siis tehdessämme sosiaalityötä pakkosyötämme asiakkaamme tietynlaiseen muottiin, jonka uskomme olevan hyvä ja oikea.

Mitä meidän työntekijöiden pitäisi sitten tehdä? Ymmärtää, tai ainakin yrittää ymmärtää. Olen tutkielmassani pyrkinyt tekemään selväksi ymmärtämisen tärkeyden. En tarkoita ymmärtämisellä mitään arvolatautunutta käsitystä siitä, että ymmärrys ja yksilön tekojen hyväksyminen olisivat sama asia. Ymmärtäminen on sen näkemistä, miksi asiat ovat menneet, miten ovat. Yksilön muutos on mahdollista tämänkaltaisessa dialogissa. Sitä ei voi kirjoittaa ennalta, vaan se konkretisoituu vuorovaikutuksessa.

Jos tutkielmastani haluaa vetää jonkin johtopäätöksen, niin se on sosiaalityön näkeminen ymmärtämisenä. Kun aloitin tutkielmani tekemisen, minulla oli melkoisen suuret tavoitteet. Halusin nimittäin osoittaa, miten konstruktionistinen yksilökäsitys mahdollistaa jo itsessään ymmärtävämmän sosiaalityön tekemisen. Toisin sanoen elin vielä siinä uskossa, että kirjoittaessani totuuden yksilöstä, olisi sillä oikeastaan vain yksi mahdollinen seuraus. David Hume kuitenkin leikkasi nämä ajatukset giljotiinillaan nopeasti ja kiuttomasti, sillä tosiasioista ei voi johtaa arvopäätelmiä.

Ei ole silti mitään syytä vaipua epätoivoon. Totuutta yksilöstäkään ei voida aukottomasti todistaa, mutta arvoista ja tulevaisuudensuunnista voidaan aina väitellä. Olen käyttänyt minulle opiskelijana suodun mahdollisuuden eli tämän tutkielman kirjoittamisen tuomalla konstruktionistisen yksilön sosiaalityön kentälle. Se ei ole missään nimessä uusi ilmestys sosiaalityössä, mutta en ole sitä myöskään nähnyt missään tällä tavalla käsiteltävän. Toivottavasti tutkielmani on lisännyt lukijan ymmärrystä toisia ihmisiä kohtaan. Sosiaalityö ei tarvitse moraalinvartijoita, vaan ihmisten erilaisten elämäntarinoiden ymmärtäjiä.

6 LÄHDELUETTELO

Aamulehti 13.11.2017. ”En auta, en maksa, mutta rakastan”. Ihmiset B1-B3.

Antaki, Charles & Widdicombe, Sue (toim.) (1998) *Identities in talk*. London: Sage.

Aristoteles (2006) *Sielusta*. Teoksessa *Aristoteles V*. Suomentanut Kati Näätäsaari. Helsinki: Gaudeamus.

Beck, Ulrich (1990) *Riskiyhteiskunnan vastamyrryt. Organisoitu vastuuttomuus*. Tampere: Vastapaino.

Blackburn, Simon (2001) *Being Good: an introduction to ethics*. Oxford: Oxford University Press.

Burr, Vivien (2003) *Social Constructionism*. Lontoo: Routledge.

De Shazer, Steve (1985) *Key solutions to brief therapy*. New York: Norton.

Derrida, Jacques (1978) *Of grammatology*. Translated by Gayatri Chakravorty Spivak. Baltimore: Johns Hopkins University.

Descartes, René (2002) *Teokset II. Mietiskelyjä ensimmäisestä filosofiasta*. Suomentaneet Tuomo Aho & Mikko Yrjönsuuri. Helsinki: Gaudeamus.

Durkheim, Émile (1982) *Sosiologian metodisäännöt*. Helsinki: Tammi.

Edwards, Derek & Ashmore, Malcolm & Potter, Jonathan (1995) *Death and Furniture: The Rhetoric, Politics and Theology of Bottom Line Arguments Against Relativism*. *History of the Human Sciences* 8(2), 25–49.

Epikuros (2006) *Epikuros*. Teoksessa *Demokritos & Epikuros Riippumaton nautinto*. Suomentaneet Arto Kivimäki, Tua Korhonen & Sampo Vesterinen. Helsinki: Tammi, 55–106.

Eskola, Antti & Järventie, Irmeli (2001) *Sigmund Freud. Psykoanalyttinen teoria*. Teoksessa *Vilma Hänninen & Jukka Partanen & Oili-Helena Ylijoki (toim.) Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät*. Tampere: Vastapaino, 35–60.

- Fink, Arlene (2005) *Conducting Research Literature Reviews: From Paper to the Internet*. Thousand Oaks: Sage.
- Foucault, Michel (1972) *The Archaeology of Knowledge*. Translated by Sheridan Smith. London: Routledge.
- Foucault, Michel (1978) *The history of sexuality. Volume I: An introduction*. Translated by Robert Hurley. New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel (1980) *Tarkkailla ja rangaista*. Suomentanut Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.
- Foucault, Michel (2014) *Parhaat*. Suomentaneet Tapani Kilpeläinen, Simo Määttä & Johan L. Pii. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura.
- Gergen, Kenneth (1985) *The Social Constructionist Movement in Modern Psychology*. *American Psychologist* 40(3), 266–275.
- Gergen, Kenneth (1994) *Realities and Relationships: Soundings in Social Construction*. Cambridge: Harvard University Press
- Gergen, Kenneth (2009) *Relational being: beyond self and community*. New York: Oxford University Press.
- Hall, Christopher (2012) *Honoring client perspectives through collaborative practice: Shifting from assessment to collaborative exploration*. Teoksessa Stanley Witkin (toim.) *Social Construction and social work practice: interpretations and innovations*. New York: Columbia University press, 38—71.
- Harré, Rom & Gillett, Grant (1994) *The Discursive Mind*. London: Sage.
- Heehs, Peter (2013) *Writing the self: diaries, memoirs and the history of the self*. New York: Bloomsbury Academic.
- Helne, Tuula (2002) *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 123.
- Hume, David (2009) *A treatise of human nature. Being an attempt to introduce the experimental method of reasoning into moral subjects*. Auckland: The Floating Press.

Jokinen, Arja (2008) Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 110–144.

Juhila, Kirsi (1999) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 160–200.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2009) Sosiaalityön selontekovelvollisuus. Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 17(4), 296–312.

Juti, Riku (1998) Empirismi ja tieto. Teoksessa Petter Korkman & Mikko Yrjönsuuri (toim.) Filosofian historian kehityslinjoja. Helsinki: Gaudeamus, 213–237.

Kallio, Tomi (2006) Laadullinen review -tutkimus metodina ja yhteiskuntatieteellisenä lähestymistapana. Hallinnon tutkimus 25(2), 18–28.

Keenan, Marie (2012) Opening a space for hope in a landscape of despair. Trauma and violence work with men who have sexually abused minors. Teoksessa Stanley Witkin (toim.) Social Construction and social work practice: interpretations and innovations. New York: Columbia University press, 240–277.

Kenny, Anthony (2010) A New history of western philosophy: in four parts. New York: Clarendon Press.

Korhonen, Tua & Kivimäki, Arto (2006) Jälkisanat: Demokritos, Epikuros ja silmien onni. Teoksessa Demokritos & Epikuros Riippumaton nautinto. Suomentaneet Arto Kivimäki, Tua Korhonen & Sampo Vesterinen. Helsinki: Tammi, 165–200.

Korkman, Petter & Yrjönsuuri, Mikko (toim.) (1998) Filosofian historian kehityslinjoja. Helsinki: Gaudeamus.

Lipsky, Michael (1980) Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public services. New York: Russell Sage Foundation.

Locke, John (2001) An essay concerning human understanding. Kitchener: Batoche Books.

Mann, Ruth & Anthony Beech (2003) Cognitive distortions, schemas and implicit theories. Teoksessa Tony Ward, Richard Laws & Stephen Hudson (toim.) Sexual deviance: Issues and controversies. Thousand Oaks: Sage.

Martin, Raymond & Barresi, John (2006) The Rise and fall of soul and self: An intellectual history of personal identity. New York: Columbia University Press.

Marx, Karl (1975) Critique of political economy. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels Selected Works. New York: International Publishers.

Mead, George (1934) Mind, self and society: from the standpoint of a social behaviorist. Edited and with an introduction by Charles W. Morris. Chicago: University of Chicago Press.

Miller, Gale (1997) Becoming miracle workers: Language and meaning in brief therapy. New York: Aldine de Gruyter.

Montaigne, Michel de (2003) The Complete Works. New York: Alfred A. Knopf.

Niemelä, Jorma (1999) Usko, hoito ja toipuminen. Tutkimus kääntymyksestä ja kristillisestä päihdehoidosta. Helsinki: Stakes.

Nietzsche, Friedrich (1979) A Nietzsche reader. Edited and with an introduction by R.J. Hollingdale. Harmondsworth: Penguin.

Nietzsche, Friedrich (1998) Beyond good and evil: Prelude to a philosophy of the future. Translated by Marion Faber. New York: Oxford University Press.

Nietzsche, Friedrich (2004) Ecce homo. How one becomes what one is. Translated by Thomas Wayne. New York: Algora publishing.

Nietzsche, Friedrich (2008) Näin puhui Zarathustra: kirja kaikille eikä kenellekään. Suomentanut Jari Tammi. Helsinki: Pikku-idis.

Nietzsche, Friedrich (2008) On the genealogy of morality. Translated by Carol Diethe. New York: Cambridge University Press.

Parker, Ian (1992) Discourse Dynamics. Critical Analysis for Social and Individual Psychology. London: Routledge.

Parton, Nigel & O'Byrne Patrick (2000) *Constructive social work: Towards a new practice*. Basingstoke: Macmillan.

Parton, Nigel (2012) *Thinking and acting constructively in child protection*. Teoksessa Stanley Witkin (toim.) *Social Construction and social work practice: interpretations and innovations*. New York: Columbia University press, 127—153.

Platon (1999) *Faidon*. Teoksessa *Teokset III*. Suomentanut Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava.

Reuter, Martina (1998) *Rationalismi ja materia*. Teoksessa Petter Korkman & Mikko Yrjönsuuri (toim.) *Filosofian historian kehityslinjoja*. Helsinki: Gaudeamus, 187—212.

Saleebey, Dennis (toim.) (1997) *The strengths perspective in social work practice*. New York: Longman.

Salminen, Ari (2011) *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasa: Vaasan yliopiston julkaisuja.

Särkelä, Antti (2001) *Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön*. Tampere: Vastapaino.

Sipilä, Jorma (1989) *Sosiaalityön jäljillä*. Helsinki: Tammi.

Suomen perustuslaki 731/1999.

Talentia: *Ammattieettinen lautakunta (2013) Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet*. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia.

Talentia: *Ammattieettinen lautakunta (2017) Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet*. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia.

Thesleff, Holger (1998) *Platon ja platonismi*. Teoksessa Petter Korkman & Mikko Yrjönsuuri (toim.) *Filosofian historian kehityslinjoja*. Helsinki: Gaudeamus, 31—56.

Toikko, Timo (2005) *Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan*. Tampere: Vastapaino.

White, Michael & Epston, David (1990) Narrative means to therapeutic ends. New York: Norton.

Witkin, Stanley (toim.) (2012) Social construction and social work practice: interpretations and innovations. New York: Columbia University Press.

Yrjönsuuri, Mikko (1998) Via Moderna – yksilön synty. Teoksessa Petter Korkman & Mikko Yrjönsuuri (toim.) Filosofian historian kehityslinjoja. Helsinki: Gaudeamus, 140–160.